

OSMANLI – İRAN RESMÎ YAZIŞMALARINA GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN NADİR ŞAH VE CAFERİLİK MEZHEBİNE YAKLAŞIMI (1736-1746)

Ersin KIRCA^{1*}

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı

*ersin.kirca@kocaeli.edu.tr

+ORCID: 0000-0003-1594-535X

Öz– 1736'da İran Şahı seçilen Nadir Şah Caferîlik mezhebini devletin resmî mezhebi ilan etti. Böylece kendi ülkesinde yaşayan Şii ve Sünni halk arasındaki gerilimi ortadan kaldırmak istiyordu. Aynı zamanda Safevîler ile Osmanlı Devleti arasında mezhep nedeniyle yüzyıllardır devam eden çatışmayı sona erdirmeyi düşünüyordu. Nadir Şah bu nedenle Caferî mezhebinin Osmanlı Devleti tarafından resmî olarak tanınması ve Caferîlere Kâbe'de cemaatle namaz kılma hakkı verilmesine çok önem verdi. Ayrıca Osmanlı ülkesindeki İranlı esirlerin serbest bırakılması ve İranlı hacıların diğer Müslümanlar gibi rahatlıkla hacca gidip gelmesini talep etti. Osmanlılar Nadir Şah'ın esirler ve hacılar ile ilgili isteklerini kabul ettiler, fakat mezhep ile ilgili talebini kabul etmediler. Osmanlı ulema ve devlet adamları Caferîlere Kâbe'de cemaatle namaz kılma hakkı tanındığı takdirde bunun mutaassıp halk katında fitneye ve devletin itibarının zedelenmesine neden olacağını düşünüyordular. Ayrıca Caferî Mezhebi'nin sahih bir mezhep olmadığına inanıyorlardı. Nadir Şah 1743 yılında Necef'te Şii ve Sünni din adamlarını toplayarak Caferî mezhebinin sahih bir mezhep olduğuna dair bildiri yayınlattı. Fakat Osmanlılar bu bildiriye itibar etmediler. Nadir Şah 1743-1746 yılları arasında Osmanlı Devleti ile savaştı. Nadir Şah 1746'da Osmanlılara karşı galip gelmesine rağmen mezhep konusundaki isteklerinden vazgeçmek zorunda kaldı.

Anahtar Kelimeler– Nadir Şah, Caferîlik, mezhep, Necef Bildirisi.

OTTOMAN EMPIRE'S APPROACH TO NADİR SHAH AND JAFARISM SECT ACCORDING TO OTTOMAN - IRAN OFFICIAL CORRESPONDENCE (1736-1746)

Abstract – Nadir Shah was elected as the Shah of Iran in 1736. He declared the Jaffarism sect as the official sect of the state. He was thinking of ending the conflict between the Safavids and the Ottoman Empire. Therefore Nadir Shah gave great importance to the official recognition of the Caferi sect by the Ottoman Empire and the right to pray in congregation in the Kaaba. He also demanded the release of the Iranian prisoners in the Ottoman country and the pilgrimage of Iranian pilgrims to and from the pilgrimage comfortably like other Muslims. The Ottomans accepted items of prisoners and pilgrims, but did not accept sect item. The Ottoman ulama and statesmen considered that the Caferis were given the right to pray in congregation in the Kaaba as a result of strife and damage to the state. It was also known that the Jafari Sect was not an authentic sect. Nadir Shah gathered Shiite and Sunni clergy in Najaf in 1743 and published a declaration regarding the Jafari sect from a sound sect. But the Ottomans did not respect this declaration. Nadir Shah fought with the Ottoman Empire during 1743-1746, but eventually had to give up sectarian consciousness.

Keywords – Nadir Şah, Caferism, sect, Necef Declaration.

GİRİŞ

1736 yılında Mugan sahrasında İran'ın yüksek rütbeli ordu komutanları, emirler, aşiret reisleri, mollabaşılar, halktan ileri gelen kişilerin katıldığı büyük bir kurultay toplandı ve bu kurultayda alınan karar sonucu 8 Mart 1736'da Nadir Ali Han, III. Abbas'ın yerine resmen İran Şahı seçildi (Shahed, 2016: 235, Minorsky – Aktepe, 1988: 25). Nadir Şah'ın İran Şahlığını kabul şartlarından biri Safevîler döneminde ortaya çıkan Şii mezhebin terki ile İran'ın ehl-i sünnet mezhebini kabul etmesi, yani İmam-ı Cafer-i Sâdık'ın mezhebine itiba edilmesi, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ayşe ve sahabeler hakkında kötü sözler söyleme geleneğinin terk edilmesi idi (Tahkik ve Tefvik, 2003: 52).

Nadir Şah, İran Şahı seçildikten sonra halka yayınladığı ilk beyanname ile Mugan bozkırında alınan kararlara uyulmasını istedi. Ayrıca ülke genelindeki bütün dinî görevlilere fermanlar göndererek, Hz. Peygamber'den sonra halife olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a sövülmeyp aksine isimlerinin rahmetle anılması, yine Sünnîler ile Şiiiler arasında ihtilafa sebep olan ve ezanda Hz. Ali için okunan *Ali veliyullah* ibaresinin kaldırılmasını ve Türklerin yani Sünnîlerin itikadının kötülenmemesini duyurdu. Emirlerle uymayan görevliler cezalandırılacaktı (Arunova – Eşrefyan, 2005: 102-103). Nadir Şah ayrıca Şii din adamlarının gücünü kırmak için bunların ellerinde bulunan vakıf arazilerinin büyük kısmını müsadere ederek devlet giderleri ve asker maaşları için hazineye aktarılmasına dair ferman yayınladı ve bu ferman derhal uygulandı (Arunova – Eşrefyan, 2005: 103; Hakyemez, 2016: 61).

Nadir Şah'ın Caferîlik mezhebini tercih etme nedenine dair çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Öncelikle onun çok sayıda Sünnî Özbek nüfusu barındıran Özbek-Safevî sınırında büyümüş olması ve 1704-1708 yılları arasında Özbeklere esir düşerek onlarla birlikte yaşaması (Sadat, 2017: 169) onun gizli Sünnî olduğu fikri üzerinde durulmuştur¹.

Diğer bir görüş, Nadir Şah'ın Safevî hanedanını ortadan kaldırarak yeni bir hanedan kurmuş olması, bu nedenle yeni bir siyasi ve dinî söylemle ortaya çıkmak istediği yönündedir (Külbilge, 2010: 247). Bilindiği gibi Şia'yı bir devlet dini haline getiren Safevîler soylarını Hz. Ali üzerinden Hz. Muhammed'e bağlıyorlardı ve bu şekilde Şii Müslümanlar nazarında hanedanlarına bir kutsiyet kazandırıyorlardı. Yeni bir hanedan kurmuş olan Nadir Şah yürüttüğü dinî reformlarla Safevî geleneğini yeniden canlandırmaya can atan Şii-Alevî kesimi zayıflatmak amacındaydı (Arunova-Eşrefyan, 2005: 126). Ayrıca İmam Cafer-i Sâdık İran'da çok sevilmekte ve itibar görmekte idi, hatta onun her sözü kanun gibi kabul edilmekteydi (Adıgüzel – Yıldırım, 2017: 70). Bu nedenle Şii İranlıların Caferîlik mezhebini kabul etmekte çok büyük tepki göstermeyeceği tahmin edilebilir.

Bir başka yoruma göre; Nadir Şah, İran ile Osmanlı İmparatorluğu'nu birleştirerek büyük bir devlet kurmak

ümidinde idi. Nadir Şah'ın Sünnîliği devlet dini ilan etmesi ve kendisini iki ülke tebaaları arasındaki dostluğun ateşli bir savunucusu olarak göstermesi kendisine Sünnî Osmanlıların dini sempatisini kazandıracaktı (Arunova-Eşrefyan, 2005: 125).

Nadir Şah'ın Caferîliği resmi mezhep olarak kabul etmesinin altında yattığı ileri sürülen diğer nedeneler ise; İran'ın Sünnî İslam dünyasındaki tecrit edilmiş ve dışlanmış konumuna son vermek ve kendi tebaası arasındaki mezhep ayrılığını ortadan kaldırma düşünceleridir. Nadir Şah'ın devleti Afganistan, Türkistan ve İran coğrafyasını içine almaktaydı. Afganistan ve Türkistan bölgesi Sünnî idi ve bunlar ile Şii İranlılar birbirlerini *kâfir* olarak nitelendirmekteydi. Nadir Şah, ülkedeki bu ayrılığı ortadan kaldırmak istemekteydi (Arı, 2001: 52). Nadir Şah'ın resmî söylemlerinde *İttihad-ı İslam*, *İttihad-ı Mezheb* fikri ön plana çıkmaktadır. Buna göre Safevîler'den bu yana Osmanlı Devleti ile İran arasında çıkan savaşlarda pek çok insan hayatını kaybetmiş veya esir olmuştu. Nadir Şah ve onun görüşünü benimseyenlere göre bu savaşların en önemli sebebi mezhep ayrılığı idi. Nadir Şah *ittihad-ı mezheb* ile aradaki ayrılık ve *rafzın* kaldırılması, dört halifeye ikramda bulunulmasını böylece İslam'ın güçlenmesini temin etmek istemekteydi (BOA.HAT 5-166).

Nadir Şah Osmanlı devlet adamlarına gönderdiği nâmelerde Şah İsmail ve Safevîler'in uyguladığı mezhep politikasını eleştirmiştir. Safevîler döneminde İran'da yaşayan kadın erkek çoğu ahalî Şia mezhebini hak ve savab görüp ashab-ı güzîn ulemasının çoğunu tekfir ve bazısını tefsik etmekte, İmametini Hz. Ali'nin hakkı olduğu halde diğer sahabelerin bu hakkı tegallüben gasp ettiklerini düşünmekte ve hazret-i Ali'yi diğerlerinden daha faziletli görmekteydiler. Ayrıca muta nikahını helal saymakta, çıplak ayağa mesh yapmaya cevaz vermekte ve buna benzer nice *kabahat* ve *bidatlere* sahip olmaktadır. Nadir Şah bu kabahat ve bidatlerin çoğunun terki için ferman yayınlamıştır (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014; Özer, 1990: 52).

Yavuz Sultan Selim döneminde Müftü Hamza Sarıgörez ve İbn-i Kemal tarafından verilen fetvalarda Şah İsmail ve ona tabi olan Kızılbaşların şeriatı, sünneti ve Kuran'ı istihfaf ettikleri, kuran ve mushafı yaktıkları, Şah İsmail'i mabud yerine koyup secde ettikleri, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e sövüp hilafetlerini inkâr ettikleri, Hz. Ayşe'ye iftira edip sövdükleri bu nedenle bunların kâfir ve mühlid oldukları ve üzerlerine savaş açmanın vacip olduğu vurgulanmıştı (Arı, 2001: 34).

1724 yılında İran'a düzenlenecek askeri hareket için şeyhülislamdan alınan fetvada ise özetle "Safevîler ilk üç halifenin hak olduğunu söyleyenleri kâfirlikle suçlamakta, Hz. Ali haricindeki çoğu sahabeye ve Hz. Ayşe'ye "mürted ve münafiktir" diyerek sebb ve lanet etmeyi ve Hz. Ayşe'ye zina isnad etmeyi kendilerine ibadet addetmekte, Kuran-ı Kerim'deki ayetlere kendilerince mana verip kâfir ve münafıklar hakkındaki ayetleri ashab-ı kiram hakkındadır diyerek ehl-i sünnetten olan Müslümanların katillerini mübah

¹Bu görüşe karşı çıkanlar onun Şah olmadan önce "Tahmasbku" ismini alması ve oğullarına "Mirzakulu", "İmamkulu" gibi Şii isimler koymuş olması nedeniyle Nadir Şah'ın Şii olduğunu ileri sürmektedirler (Külbilge, 2010: 246).

kılmakta ve kadınlarını esir ederek onlara nikahsız yaklaşmayı helal saymakta, "rüyetullahı" yani cennette Allah'ın cemalinin görmeyi inkar etmektedirler. Bu nedenle mürted yani dinden çıkmış ahkamı icra olunur. Yaşadıkları ülke dârül-harb olup erkeklerinin katli, kadın ve çocuklarının esir edilmesi caizdir. Malları da ganimet hükmündedir” (Çelebizade İsmail Asım, 2013: 1332-1333) ibareleri yer almaktadır.

Osmanlı Devleti İran ile savaş ve barış dönemlerinde yazışmalarda farklı üslup kullanmaktaydı. Dolayısı ile İran ile savaş dönemlerinde kaleme alınmış olan yukarıdaki fetvaların siyasi bir yönünün olduğunu göz önünde tutmakla beraber bu fetvada yer alan hususlar Osmanlı ehl-i sünnet ulemasının Safevî Şiîliği'ne bakış açısını yansıtmaya açısından önemlidir. Aradan 200 yıldan fazla bir zaman geçtiği halde Osmanlı ulemasının Safeviler ve onların uyguladığı Şia politikası hakkındaki düşüncelerinde çok büyük farklılık yoktur.

1. Diplomasi ve Müzakere Dönemi (1736-1743)

Nadir Şah resmî olarak İran Şahı seçildikten sonra Caferiliğin devletin resmî mezhebi olmasına ve bu mezhebin –o dönemde en büyük Sünnî devlet olan ve İslamiyet'in merkezi ve Müslümanların kiblesi olan Mekke şehrinin yönetimini elinde bulunduran- Osmanlı Devleti tarafından tanınmasına çok önem verdi. Kendisinin İran Şahı seçildiğini bildirmek ve Caferî mezhebinin Osmanlı Devleti tarafından beşinci mezhep olarak kabulünü sağlamak amacıyla Abdülbaki Han-ı Zengene'yi elçi olarak İstanbul'a gönderdi. Abdülbaki Han'ın maiyetinde İran Sadr-ı Memalik'i Mirza Abdülkasım ile Horasan müderrislerinden kendi imamı ve reisi'l-uleması Ali Ekber Molla'da bulunmaktaydı (Pour, 1977: 116). Nadir Şah padişaha, sadrazama ve şeyhülislama birer nâme yazmıştı. Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti'nden başlıca istekleri İran hacılarının İran Hac Emiri ile gönderilmesi ve bunlardan gümrük vergisi alınmaması, Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulü ve Mescid-i Haram'da rükn tahsis edilmesi, Her iki tarafın İstanbul ve İsfahan'da birer şebender bulundurması, Her iki tarafın esirlerinin serbest bırakılması idi (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014; 27-43).

Nadir Şah Sultan I. Mahmud'a yazdığı nâmede özetle “Müslümanlar arasındaki ayrılık ve kavganın Sah İsmail-i Safevî'nin başkaldırısından kaynaklandığını, kendisinin İran ülkesinin mühim işlerini yoluna koymak ve Müslümanların sorunlarıyla ilgilenmek üzere Yüce Yaratıcı tarafından görevlendirildiğini, İran'ın eşraf ve halkın seçkin kişilerinden oluşan bir kurultayın Ramazan ayında Mugan Kışlağı'nda toplanarak kendisini İran Padişahı seçtiklerini ayrıca bu kurultayda Safevî sülalesinin yolundan gitmeyi ve bidatleri terk ederek ehl-i sünnet mezhebinin kabul ettiklerini” belirtmiştir (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 27-29).

Nadir Şah'ın veziriazama yazdığı mektupta ise “Caferiye Mezhebi'nin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi, İranlı Hacılar için Mescid-i Haram'da rükn tahsisi, tayin olunacak Hac emiri vasıtasıyla İranlı hacıların Beytullah'ı tavaf ve Hz.

Peygamber ve dört halifenin kabirlerini ziyaret etmelerinin temini, iki ülkenin saltanat makamlarında "mutemed" namıyla karşılıklı elçilerin bulundurulması, Osmanlı ülkesinde kendi rızalarıyla evlenenler hariç İranlı esirlere kölelik yaptırılmasının Hz. Peygamber'in şeriatına göre haram olduğundan, bir ferman yayınlanarak, bu esirlerin serbest bırakılması aynı şekilde İran ülkesinde bulunan Osmanlı esirlerinin de serbest bırakılacağı, bazı hususların ise gönderilen elçiler aracılığı ile şifahi olarak anlatılacağı” ifade edilmiştir (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 29-33).

Nadir Şah şeyhülislama yazdığı mektupta ise İran'ın ehl-i sünnet akidesini kabulü ve kendisinin Türkmen oluşuna da vurgu yapmıştır. Nadir Şah'ın bu mektubunda özetle “Şah İsmail'in zuhuru ve ortaya koyduğu bidatlerden önce Rûm ve İran Müslümanları arasında bir kavganın olmadığı, her iki topluluğun aynı peygamberin ümmeti olduğu, tek bir kitaba inanmakta ve aynı kibleye yönelmekte olduğu fakat Şah İsmail'in zuhurundan sonra iki toplumun mezhep anlayışı arasında fitne tohumlarının ekildiği ve o zamana kadar iki ülke arasında kan döküldüğü, Mugan'da toplanan kurultayda İran'ın seyyidlerinin önde gelenleri, büyük âlimler, Türk, Tacik ve sair izzet sahibi kişiler bir araya gelerek, bu zamana kadar kapılıp gitmekte oldukları gayr-ı sünnî anlayıştan pişmanlık duyarak Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyyesine tabi oldukları ve Safeviye sülâlesine biatten vazgeçerek Türkmen ilinin mirasçısı olarak kendisini Şah seçtikleri” bildirilmektedir. Mektubun devamında veziriazama yazdığı anlaşma maddeleri tekrarlanmıştır (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 33-34).

Nadir Şah'ın, padişaha yazdığı mektupta Caferilik, hacılar ve esirler ile ilgili hususlara değinilmemiş, bu hususlar veziriazam ve şeyhülislama yazılan mektuplarda ele alınmıştır. Nadir Şah, Afşar boyuna mensup olduğu ve İran'da Safevî hanedanına son vererek kendi yeni bir hanedan kurduğu için yazdığı mektuplarda Şah İsmail ve Safevî sülalesinin mezhep konusundaki uygulamalarını eleştirmekte; İran ve Osmanlı Müslümanları arasındaki kavga ve ayrımın oluşmasında Şah İsmail'i suçlu görmektedir.

İran elçilik heyeti 29 Temmuz 1736'da padişahın huzuruna kabul olunarak Nadir Şah'ın nâmesini takdim ettiler (Pour, 1977: 118). Nadir Şah'ın ileri sürdüğü şartları İran heyeti ile görüşmek üzere Osmanlı Devleti tarafından tayin olunan müzakereci heyeti sekiz defa toplanarak bu mesele üzerinde görüştüler. Ayrıca İran elçisinin sarayında daha az katılımlı hususî görüşmeler de yapıldı (Tahkik ve Tefvik, 2003: 53; Subhi Tarihi, 2007: 304-305). Müzakerelerde taraflar arasında en çok tartışılan hususlar Caferî mezhebine rükn tahsisi, İran'ın Şam üzerinden gidecek hacılara emirül-hac tayini ve İranlı esirlerin serbest bırakılması maddeleri oldu. Ragıb Mehmed Efendi "Tahkik ve Tefvik" isimli eserinde müzakere sürecini anlatmaktadır. Buna göre:

İran heyeti, İranlı hacıların Lahsa, Nefes ve Şam üzerinden hacca gidebilmelerini ve bunlar için bir hac emiri tayin olunmasını talep etmekteydiler. Osmanlı tarafı ilk başta

İranlıların Şam ve Lahsa üzerinden hacca gitmesi teklifini kabul etmedi. Çünkü Şam yolu mesafe olarak uzaktı. Ayrıca İran hacıların Şam-ı Şerif yolundan gelmesi durumunda, -geçmiş senelerde İran'dan nerdeyse hiç denecek kadar az hacı gelmiş olduğundan barış yapıldıktan sonra pek çok İranlı hacı geleceğinden- Şam'da Osmanlı hacılarıyla birlikte müzaheme ve erzak tedarikinde sıkıntıya neden olacaktır. Ayrıca Mısır ve Şam mir-i hacları her ikisi de Osmanlı Devleti tarafından tayin olunmuş olmasına rağmen aralarında öncelik, sonralık (tekaddüm, teahhür) meselesi yüzünden anlaşmazlık olmaktadır. İranlı hacıların da Şam yolundan gelmesi "münafese ve mücadaleye" sebep olacaktır. Bu nedenle İranlı hacıların Şam yolundan hacca gelmelerine müsaade edilemez. Lahsa yolunda dahi mahzur vardır, İranlı hacı için en uygun yol Hz. Ali'nin kabrinin de bulunduğu Necef yoludur. Buna mukabil İran temsilcileri bazı senelerde bir yolun tehlikeli olduğu dönemler olduğunu bu nedenle en azından iki yoldan hacca gitmelerine müsaade edilmesini talep etmişlerdir (Tahkik ve Tefvik, 2003: 54-55).

İranlıların bu haklı istekleri sonucunda Osmanlı temsilcileri bu konuda geri adım attılar.

Müzakereler sonucunda hazırlanıp Nadir Şah'a gönderilen ahidnâmede yer alan birinci maddede İranlı hacıların Lahsa ve İmam-ı Ali (Necef) yollarından hacca gittikleri senelerde İran'dan bir muteber kişinin emirül-hac unvanıyla görevlendirilmesi, bu iki yolda mahzur olup İranlı hacıların Şam-ı Şerif yolundan gitmek zorunda kaldıkları senelerde, ümera ve hanedandan olmamak ve emirül-hac unvanı dışında değişik bir unvan kullanmak şartıyla İranlı birisinin üzerlerine görevli tayin edilmesi ve Osmanlı Devleti'nin bunların güvenliğinin sağlanması için Bağdad ile Şam arasındaki idarecilere gerekli emirlerin gönderilmesi kararlaştırılmıştır (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 40).

Müzakerelerde ele alınan şer'î meselelerden birisi İranlı esirlerin serbest bırakılması maddesiydi. İran tarafı Nadir Şah'ın namesinde belirttiği üzere Osmanlı ülkesinde evlenmeyen ve ülkelerine geri dönmek isteyen İranlı esirlerin serbest bırakılmasını talep etmekteydi. Osmanlılar cevaplarında "o vakitler İranlılar "sebb ü rafz" ve ahab-ı kirama dil uzattıklarından "mürted" hükmünde oldukları için bu tür esirlerin sahiplerinden itlak edilmesi şer'an ve örfe müşkildir" diyerek bu konuda olumsuz görüş belirtmişlerdir².

² Nitekim Anadolu ve Rumeli'deki tüm yöneticilere gönderilen Ekim 1736 tarihli genel bir fermanla İran ahalisinin önceden sahabeyle dil uzatan Rafiziler olduklarından bunların sebb ve rafzı sabit olanların erkeklerinin katli, kadın ve çocuklarının esir edilmesinin caiz olduğu, fakat bu esirlerden peygamber soyundan olduklarını iddia edenlerin serbest bırakıldığı belirtilmiştir. Bkz. A.DVNS.MHMD.d. 143, h. 101, 103; Bulut 2019: 209-210.

İran'dan Sadr-ı Memalik Mirza Ebulkasım ve Nadir Şah'ın imamı Molla Ali Ekber "Ebu Hanife ve İmam Şafi'nin ehl-i kibleyi tekfir buyurmadıklarını, namaz kılan bu İranlı esirlerin rafzî olduklarının isbat edilemeyeceğini, ayrıca Osmanlı Devleti Rus ve Frenklerle yaptıkları anlaşmalarda Osmanlı padişahları yabancı kralların iltimasıyla bazı esirleri serbest bıraktıklarını, Nadir Şah'ın iltimasıyla da -fitne-yi azimin def'i ve maslahat-ı amme için- bunların da serbest bırakılabileceğini" iddia ettiler. İran Elçisi Abdülbaki Han Osmanlı'nın elinde 150 bin miktarı İran esiri olduğunu belirterek, bunlardan en azından Tersane-i Amire'de olanlar ile Hıristiyan ve Yahudilerin ellerinde bulunan 3-4 bin civarındaki İran esirin serbest bırakılmasını, ayrıca İran esirlerinin alım-satımının yasaklanması ve memleketlerine dönmek isteyenlerin bu hususa memur olanlara teslim olunarak güvenli bir şekilde İran'a gönderilmesini talep etti (Tahkik ve Tefvik, 2003: 65). İranlıların bu konudaki talepleri kabul edildi. Nadir Şah'a gönderilen ahidnâmede yer alan üçüncü madde ile bundan sonra İranlı esirlerin alım-satımı yasaklanmış ve ülkelerine dönmek isteyen İranlı esirlerin serbest bırakılması kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde İran'da bulunan ve orada ikamet etmek istemeyen Osmanlı esirleri de serbest bırakılacaktır (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 40-41). Esirlerle ilgili madde hemen uygulanmaya konmuştur. Nitekim Ekim 1736'da Anadolu ve Rumeli'deki bütün yöneticilere yazılan fermanla Nadir Şah ile yapılan anlaşma gereği bundan sonra "müslimiyyü'n-neseb" olan İran esirlerinin alım satımının yasaklandığı, bu yasağa uymayanların cezalandırılacağı bildirilmiştir. (Bulut, 2019: 209-210) 1736 yılının sonlarında İstanbul'da bulunan İran esirleri gemiyle Trabzon'a gönderilmeye başlanmış³ (A.DVNS.MHMD.d 143, h. 379, 383; Bulut, 2019: 505, 509-510); bu durum 1740 yılına kadar devam etmiştir (BOA. C.BH. 191-8969, BOA. C.BH. 106-5283). Esirlerin İran hududuna kadar işçeleri ve güvenlikleri Osmanlı Devleti tarafından temin edilmiştir⁴.

Müzakerelerde ele alınan ve çözüme kavuşturulamayan en önemli husus Caferi mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulü ve rükn tahsisi meselesidir. Nadir Şah, Mescid-i Haram'da Caferi mezhebine de cemaatle namaz kılma hakkı verilmesini ve bu şekilde Caferi mezhebinin beşinci mezhep olarak tanınmasını istemekteydi. Osmanlı uleması Nadir Şah'ın bu talebini aşağıda belirteceğimiz şer'î mahzurlar nedeniyle kabul etmeyecektir. Buna rağmen Nadir Şah bu konudaki ısrarlı tutumunu 1746 yılına kadar devam ettirecek, gerek barış ve diplomasi yoluyla gerekse Osmanlılarla savaşarak bu arzusunu yerine getirmeye çalışacaktır. Fakat Osmanlı ulema ve devlet adamlarının bu konudaki kesin ve net tavrı dolayısı ile Nadir Şah 1746 yılında Caferilik hususundaki taleplerinden vazgeçmek zorunda kalacaktır.

³ 1737 yılında İranlı esirleri taşıyan gemi Amasra'da karaya oturmuş, esirlerden bir kısmı Bolu'ya bir kısmı ise civar köylere dağılmıştı. (A.DVNS.MHMD.d 144, h. 204, 208, 217)

⁴ Bu konuda bölge yöneticilerine gönderilen emirler için bkz. BOA. A.DVNS. MHMD.d 57, h. 91, 92, 93; BOA. A.E SMHD.I. 139-10385, BOA. A.E.SMHD.I. 232-18571, BOA. C.AS. 1110-49140, BOA. C.HR 154-7678; BOA. C.HR 148-7054; Uslu, 2019: 105-106.

Râgıb Mehmed Paşa'nın belirttiğine göre Caferi mezhebine rükn tahsisi hususunda Osmanlı temsilcilerinin görüşleri özetle şu şekildedir:

Önceki devirlerde Şii devletlerden Fatımiler, Karamatiler ve sair mezheplerinde Şia şaibesi olan bazı devletler Hicaz bölgesine hâkimler iken Haremeyn-i Şerifeyn'de kendi mezhep ve ayinlerinin icrasından âciz idiler. Osmanlı Devleti Hicaz'a hâkim olduktan sonra Hanefî mezhebinden olmasına rağmen, - Haremeyn'de nöbetle (sırayla) namaz kılınmaktadır- Hanefî mezhebinin önce namaz kılması gibi bir şart getirmediler. Bu zamana kadar öncelik Şâfiî cemaatinde devam ede gelmiştir. Dolayısı ile Osmanlı Devleti Mescid-i Haram'da o zamana kadar uygulanmakta olan mezhep uygulamasını değiştirmemiştir. Bundan sonra da değiştirmek istememektedir. Osmanlı Devleti Nadir Şah'ın mezhep hususundaki isteğini kabul etse bile bunun mahallinde icra ve tenfizi kabil olmayıp Haremeyn ahalisi arasında büyük bir fitneye sebep olma ihtimali pek yüksektir (Tahkik ve Tevfik, 2003: 55-56).

Osmanlı Devleti'nin rükn tahsisini kabul etmemesinin en önemli sebeplerinden biri budur ki gerçekten geçerli bir bahanedir.

Müzakerelerden anlaşıldığı üzere İran Heyeti hac ve esirler konusunda ısrarcı olmuş fakat mezhep konusunda pek ısrarcı olmamışlardır. Hatta İngiliz basınında çıkan haberlere göre İran elçisi Abdülbaki Han ülkesine döndüğünde Nadir Şah ona kötü muamelede bulunmuş, onu ülkesi aleyhindeki maddeleri rüşvet karşılığında imzalamakla suçlamıştır (Ulutaş – Başer, 2019: 76).

Veziriazam tarafından Nadir Şah'a yazılan 5 Ekim 1736 tarihli mektupta Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul olunmamasının gerekçeleri daha tafsilatlı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre;

Daha önce İslam melikleri ve yönetimlerindeki Müslümanlar ehl-i sünnet ve'l-Cemaat mezhebine mensup olmaları hasebiyle kadimden beri dört mezhep İslam beldelerinde ve şehirlerinde ve özellikle de Haremeyn-i Şerifeyn'de yerleşmişti, hatta hicrî 10. Yüzyılın başlarına gelinceye kadar İran ahalisi dahi bu dört mezhep üzere idi ve bunun haricindeki mezhepler unutulmaya yüz tutmuştu.

Hind ve Sind beldeleri, Özbek ve Mağrib ülkelerinde ve özellikle de Hicaz bölgesinde halk alışkın olmadığı mezhepler hakkında son derece taassup sahibidirlere. Özellikle Mekke-i Mükerrreme'de dört mezhep ahalisi için dört rükn tayin olunmuş ve buraya bütün İslam beldelerinden ahali gelmekte ve bunlar kendi mezheplerine uymaktadırlar. Ve bu kadar farklı

yerlerden gelen insanları zabt u rabt altına almak oldukça zordur. Eğer Caferî mezhebine rükn tahsis olursa avam tabakasının alışkın olmadıklarına binaen dedikodu ve söylentilere sebep olacaktır.

Veziriazam mektubunda bahsedilen mahzurlardan biri beşinci mezhep için Kabe'de namaz kıldırılmaya vakit kalmayacağı hususudur. Buna göre; *sabah namazı vakti girdiğinde sabah namazını önce rükn-i evvelde Şafilere kılmakta, onlar verdiğinde rükn-i sanide Malikiyye, onlardan sonra rükn-i salisde Hanbeliyye ve dördüncü olarak ta güneş doğmadan önce Hanefî mezhebi mensupları namazlarını eda etmekte ve vakit çıkmak üzere olduğundan başka bir cemaate vakit kalmamaktadır.*

Ayrıca Hilafet makamında olan Osmanlı Devleti'nin sultanından bu zamana kadar ahidname alan diğer devlet melikleri ve kezaik Haremeyn-i Şerifeyn hizmeti başka hanedanda iken onlardan bu bölgeleri alan devletlerden Sünnî itikadında olanlar mezhep zikrinden müstağni idiler, yani ahidname ve uygulamalarında mezhep meselesi yoktu. Geçmiş hükümdarlardan birçoğu Haremeyn hizmetine sahip olduklarında mezhebe dair en ufak bir icraatta bulduklarında avamın diline düşmüşlerdir. Büyük melikler mezheple ilgili konuları ulemaya havale etmişlerdir. Bunlardan başka bazı gizli mülki mahzurlar dahi vardır, bunları elçi han ve heyette bulunan ulemalar da anlamışlardır. Ayrıca şer'î mahzurlar şeyhülislamın mektubunda zikredilmektedir (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 61-62).

Şeyhülislam tarafından Nadir Şah'a yazılan Arapça mektupta ise Caferilik konusundaki teklifin kabul edilmeme sebepleri özetle şöyle belirtilmektedir;

Ehl-i sünnet önderleri ilk devirlerden günümüze gelinceye kadar, beş vakit farz namazı Mescid-i Haram'da söz konusu dört rükünden birinde dört mezhebe mensup imamlardan birine uyararak eda ediyorlar. Bu uygulama eskiden beri yapıla gelerek yerleşmiş ve o mübarek mekânlarda Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin bir şiarı olmuştur. Hiç kimse bu dört rükünden birinin kaldırılması ya da bunlara ilave yapılması konusunda bir şey dillendirmemiştir. Cehennem girecek fırkalar arasından cennet ile müjdelenen fırka hakkında ümmetin benimsediği bu yolu ben değiştirirsem, bu durum dinin yasaklamış olduğu kargaşa ve fesada yol açacaktır (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 63-64).

Sadrazam ve şeyhülislamın mektuplarında bahsedilen hususlar incelendiğinde beşinci mezhebe namaz kıldırılacak zaman kalmaması maddesi basit bir bahane gibi görünmektedir. Sabah ve akşam namazlarında vakit az olmakla birlikte yine de bir buçuk saatlik bir zaman dilimi mevcuttur. Öğlen, ikinci ve yatsı namazları için ise daha fazla

vakit vardır. Müzakerelerde ve iki mektupta belirtilen en önemli mahzur yüzyıllardır uygulana gelen ve bütün Sünniler tarafından kabul görmüş usulün değiştirilmesinin fitne ve fesada yol açacağı endişesidir. Dolayısı ile Osmanlı ulema ve devlet adamlarının Caferiliği resmi olarak kabul etmemesinin altında yatan asıl sebep yüzyıllardır Osmanlı padişahını ehl-i sünnet ve Haremeyn'in koruyucu olarak gören Sünni tebaaya bunu izah edememe ve onların tepkisine belki de isyanına maruz kalma endişesidir ki bu haklı bir çekincedir.

Görüşmeler neticesinde Nadir Şah'a üç madde ve bir zeylden oluşan bir ahidname ile padişah, sadrazam ve şeyhülislam tarafından mektuplar yazılmıştır. Cemaziyelahir 1149 (Ekim 1736) tarihli ahidnamede –yukarıda zikredilen İranlı hacılar ve esirlerle ilgili birinci ve üçüncü maddeler haricinde- ikinci madde üç senede bir değiştirilmek koşuluyla İsfahan'da ikamet etmek üzere dergah-ı mualla kapıcıbaşlarından mîr-alem rütbesiyle bir kapıcıbaşı tayin olunması, İran mu'temedlerinden bir kişinin de İstanbul'da ikamet eylemesi ve bu kişilerin kifayet miktarı masraflarının ev sahibi devlet tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Tezyilde ise iki ülke hududunun Sultan IV. Murad zamanında yapılan anlaşmaya göre düzenlenmesi, Safevî zamanından beri devam eden gelenek üzere iki ülke hükümdarları birbirlerine nâme yazdıklarında veziriazamlar da İran şahına ve itimadüdevlesine mektup yazabilmesi, fakat İran itimadüdevleleri yalnızca veziriazamlara mektup yazabilmesi maddesi yer almaktadır. Ayrıca İran ahalisi Safevîler zamanında ihdas olunan uygunsuz sözleri terk ve akaide ehl-i sünnet mezhebine girip bundan sonra hulefa-i raşidîn, aşere-i mübeşşere, ehl-i beyt ve sair sahabeleri hayır ile yâd edeceklerdir. Haremeyn ve sair İslam beldelerini ziyaret eden İranlı hacı, tüccar ve ziyaretçilere "Müslümanlar kardeşdir" âyetine uygun olarak diğer Müslümanlara davranıldığı gibi davranılacak, daha önce İranlılara yapılan davranışlar terk olunacaktır. Tarafların tüccarlarından kanunda belirtilen gümrük vergisi haricinde fazla vergi talep edilmeyecektir. İranlılar tarafından kutsal sayılan Meşhedeynü'ş-Şerifeyn, Merkadeynü'l-Münifeyn ve Zevra'ya gelen İranlı ziyaretçilerden yanlarından ticaret malı olmayanlardan gümrük vergisi talep edilmeyecektir. İki ülkeden karşılıklı firar edenler himaye olunmayıp talep olunduklarında iade olunacaktır⁵ (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 35-42). Bu maddelerden de anlaşıldığı üzere Nadir Şah'ın Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabulü ve Mescid-i Haram'da "rükn" tahsis edilmesi yönündeki şartları Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiş, diğer şartlar kabul olunmuştur. Ayrıca anlaşmada yer alan Osmanlı Veziriazamı İran Şahına nâme yazabilmesi fakat İran İtimadü'd-devlesinin Osmanlı padişahına mektup yazamaması maddesi Osmanlı padişah ve sadrazamının protokolde üstünlüğünü vurgulamakta ve bu husus İranlılar tarafından kabul edilmektedir.

⁵ Osmanlı tarafı tüccarlar ve firariler ile ilgili maddenin uygulanmasına çalışmışlardır. Nitekim İran'ın Revan ve Şuregel bölgesinden Kars havalisine firar eden İranlıların kabul olunmayıp sınır dışı edilmesi ve Kars'taki Osmanlı reayasının elindeki fazla zahireyi satmak üzere İran tarafına geçişine müsaade edilmesi ile ilgili olarak Kars Beylerbeyine ve Bayezid Hakimine gönderilen emirler için bkz. A.DVNS.MHM.d.144, hüküm 192-195.

İran Elçilik heyeti İstanbul'da yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin İran'ı hafife aldığı, Nadir Şah'ın cülusunu tebrik için henüz bir elçi göndermediğini belirtmiş, ayrıca mezhep konusunun müzakeresi için Osmanlı Devleti tarafından İran'a ulema gönderilmesini ısrarla talep etmişlerdi (Külbilge, 2010: 261). Bunun üzerine Nadir Şah'ın hükümdarlığını tebrik etmek ve yukarıda bahsedilen ahidnâme ve mektupları takdim etmek amacıyla Osmanlı Devleti Musul Valisi Mustafa Paşa, Anadolu Kazaskeri Abdullah Efendi ve Edirne Kadısı Halil Efendi'den oluşan bir elçilik heyetini 1736 yılı sonlarında İran'a gönderdi⁶. Nadir Şah tarafından 11 Mayıs 1738'de Kandehar-Nadirabad'da⁷ kabul olunan elçilik heyeti ahidnâme, padişah, sadrazam ve şeyhülislamın mektuplarını Nadir Şah'a takdim ettiler (Külbilge, 2010: 264).

Nadir Şah, mezhep konusundaki isteklerinin kabul edilmemiş olmasından pek hoşlanmamıştı. Fakat zengin Hindistan üzerine sefer yapmayı düşündüğünden Osmanlı Devleti ile yeni bir savaş yapmak istemiyordu (Şabani, 2003: 84). Bu nedenle gelen Osmanlı elçilerine riayet gösterdi (Pour, 1977: 21). Aynı dönemde Osmanlı Devleti de Ruslarla savaşmaktaydı. Bu yüzden Osmanlı Devleti ile İran arasında diplomatik temaslara devam edildi. Nadir Şah 1738 yılında Sultan I. Mahmud'a bir name göndererek savaş halinde olan Osmanlı Devleti ile Rusya arasında arabuluculuk yapmayı teklif etti (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 78-80). Osmanlı Devleti Rusya'nın izlediği siyaset nedeniyle bu barış ve arabuluculuk teklifini kabul etmemiştir.

Nadir Şah ülkesindeki iç karışıklıkları çözdükten sonra Emir Timur gibi büyük bir imparatorluk kurmak amacıyla yönünü Hindistan'a çevirdi. Babürlü Devleti'ne sığınan Afganları bahane ederek bu ülke üzerine sefer düzenledi. Şubat 1739'da Karnal Savaşı'nı kazanarak Delhi'ye kadar ilerledi. Babürlü Devleti'ni kendine tabi yaptı. Nadir Şah bu sefer sonucunda çok fazla ganimet elde ederek Mayıs 1739'da ülkesine döndü (Alpargo – Çelik, 2003: 514; Sevinç, 2014: 18).

Nadir Şah bir taraftan Hindistan seferi ile meşgul olurken diğer taraftan mezhep konusundaki isteklerini kabul ettirmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne tekrar elçi gönderdi. Luristan Beylerbeyisi Filci Ali Merdan Han⁸, Herat Müftüsü Molla Muhammed Muhsin ve Guryan Hâkimi Oğuz Ali Han'dan oluşan elçilik heyeti ile Sultan I. Mahmud'a bir mektup yazdı. 1 Muharrem 1153 (29 Mart 1740) tarihinde Osmanlı divan sicillerine kaydedilmiş olan bu mektupta Nadir Şah, daha önce Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmeyen rükn tayini

⁶ Elçilik heyeti ile Nadir Şah'a gönderilen hediyelerin listesi için bkz. BOA. AE.SMHD.I. 260/21108; TSMA.d. 4463.

⁷ Nadir Şah Afganistan Seferi esnasında 13 aylık bir kuşatmadan sonra Kandehar şehrini ele geçirmiş daha sora buraya yakın bir mevkiye kendi ismi ile anılan Nadirabad şehrini inşa ettirmiş ve Kandehar'daki halkı bu yeni şehre göç ettirmiştir. (BOA. HAT. 5/160, BOA. C.HR 66/3300; Çelik – Sadat, 2020: 474)

⁸ Ali Merdan Han Sivas'ta vefat etmişti. Nadir Şah onun yerine Sol Çarhacıbaşı Hacı Han-ı Horosanî'yi 3 bin kişilik elçilik heyeti ile Hindistan seferinde kazandığı başarıları anlatan bir dostluk mektubu ve Hindistan ürünü on adet (zincir) fil, çeşitli mücevher ve nefis kumaşlardan oluşan hediyelerle birlikte göndermiştir (BOA. HAT. 4/134; Subhî Tarihi, 2007: 672). İran elçilik heyetinin Bağdad, Musul, Diyarbakır Anadolu'nun sağ kolu üzerinden İstanbul'a getirilmesi ve bunlara günlük buğday, arpa, ot, odun vs. tayinat verilmesi ile ilgili bkz. BOA. C.HR 2/93.

ve Caferî mezhebinin tasdiki ile ilgili isteklerini yeniden dile getirerek bu şartların kabulü halinde iki toplum arasında asırlardır süregelen zıtlaşmanın sona ereceğini ve bu şekilde Allah'ın ve peygamberin rızasının kazanılacağını beyan etti (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 89-90).

10 Mart 1741 günü İstanbul'a gelen İran elçilik heyeti 30 Mart 1741 tarihinde Divanyolu'ndaki sarayda sadrazam; 4 Nisan 1741 tarihinde ise padişah tarafından kabul edildi. İran elçilerine kürk hilatler giydirildi. Huzura kabulden birkaç gün sonra İran elçilik heyetine sadrazam tarafından Sadabad'da ziyafet verildi (Subhî Tarihi, 2007: 695-696; BOA. C.HR. 62-3090). 29 Nisan 1741 tarihinde mezhep meselesini görüşmek üzere Kapdan-ı Derya Vezir Mustafa Paşa tarafından Bahariye sahilhanesinde Şah'ın şerefine bir ziyafet verildi. Bu ziyafete Osmanlı ulemasından Padişahın birinci imamı Mehmed Sahip Efendi, Rumeli Kazaskerliği pâyesi olan Esad Efendi, daha önce Anadolu Kazaskerliği görevinde bulunmuş olan Neylî Efendi ve Anadolu kazaskerliği payesi olup daha önce İran'a gönderilmiş olan Abdullah Efendi ile Halil Efendi ve Ragıb Mehmed Efendi hazır bulunmuşlardı. Bu toplantıda İran elçisi, Nadir Şah'ın "tasdik-i mezhep" hususundaki talebini dile getirmiş, Osmanlı tarafı daha önce beyan olunan şer'î özürlere binaen bu teklifin kabul olunamayacağını ima etmiş, İran heyetine doğrudan red cevabı vermemiş aradaki dostluğa vurgu yapılmış daha sonra da Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bu zamana kadar seriattan hiçbir şekilde ayrılmadığını ve bundan böyle de ayrılmayacağı ifade edilmiştir (Subhî Tarihi, 2007: 699-701).

Bahariye köşkünde yapılan bu müzakerelere Ragıb Mehmed Efendi de katılmış ve bu toplantıdaki müzakereleri bir telhisle padişaha sunmuştur (Gültekin, 2015: 60). Buna göre müzakerelerde öncelikle iki taraf ta amaçlarının iki devlet arasındaki dostluk ve ittifadı sağlamlaştırmak olduğunu ifade etmişlerdir. İran heyeti mezhep konusundaki iki maddenin neden kabul edilmediğini ve bu konudaki şer'î özürlerin neler olduğunu sormuşlardır. Bunun üzerine heyette bulunan İmam-ı Evvel Sahip Efendi, Esad Efendi ve Halil Efendiler şer'î özürleri tafsilatlı bir şekilde anlatmışlar⁹, elçiler bu husus için ta Hindistan'dan geldiklerini ve eli boş dönmek istemediklerini belirterek bu iki maddenin kabulünü istemişler, Osmanlı heyeti bu maddelerin kabul edilemeyeceğini, Osmanlı Devleti'nin dostluğun devamından yana olduğunu fakat eğer bu mezhep meseleden dolayı İran tarafından Osmanlı topraklarına bir saldırı olursa karşılık verileceğini beyan etmişlerdir (Gültekin, 2007: 423-425). Bahariye sahilhanesinde gerçekleşen bu müzakereden sonra İran elçilik heyetine Yeniçeri Ağası tarafından Davutpaşa'da da bir ziyafet verilmiş ve çeşitli hediyelerle ikramda bulunulmuştur (Subhî Tarihi, 2007: 703-704).

İran elçilik heyeti ülkesine dönmeden önce 21 Haziran 1741 tarihinde padişah tarafından kabul olunup kendilerine kürk ve hilatler giydirildi, Elçi Hacı Han'a 50 bin kuruş, Oğuz Ali Han ve arkadaşlarına 20'şer bin kuruş verildi. Ayrıca Sultan I.

Mahmud tarafından Nadir Şah'a yazılan cevap-nâme de kendilerine teslim edildi. İran heyeti 30 Haziran 1741 tarihinde Sadrazam tarafından Bahariye sahilhanesinde kabul edildikten sonra 3 Temmuz 1741 İran'a gitmek üzere İstanbul'dan uğurlandı (Subhî Tarihi, 2007: 707-709).

Nadir Şah'ın mezhep konusundaki isteklerinin kabul olunamayacağını ve bu konudaki şer'î özürleri şifâhen anlatmak, eğer bu konudaki ısrarını sürdürüp Lezgiler üzerine taarruzda bulunduğu gibi Osmanlı ülkesine de saldırarak olursa kendisiyle savaşılacağını Nadir Şah'a bildirmek üzere daha önce Maliye Tezkireciliği görevinde bulunmuş olan Münif Mustafa Efendi, Hâcegân-ı Divan-ı Hümayun'dan Nazif Mustafa Efendi İran'a elçilikle görevlendirildi¹⁰. Bu elçilik heyeti ile Sultan I. Mahmud tarafından Nadir Şah'a yazılan nâme-i hümayun da gönderildi.

Sultan I. Mahmud tarafından Nadir Şah'a 16-25 Haziran 1741 (Evail-i Rebiülevvel 1154) tarihli iki adet nâme gönderilmiştir. Bunlardan biri İran elçilik heyeti ile yollanan *cevapname-i hümayun*, diğeri ise Osmanlı elçileriyle yollanan *name-i hümayundur*. Cevapname-i hümayunda kısaca Nadir Şah'ın gönderdiği mektup ve hediyelerin alındığı ve çok beğenildiği, Hindistan'a düzenlediği seferin başarıyla sonuçlanmasından dolayı mutluluk duyulduğu, yeniden gözden geçirilmesi teklif olunan iki madde ile ilgili cevabın diğer nâmede verildiği belirtilmiştir (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 103-106). Nâme-i Hümayunda ise Nadir Şah'ın tekrar müzakere ve kabulünü istediği mezhep konusundaki iki maddenin keyfi olarak değil şer'î özürlere nedeniyle kabul olunmadığı, bu şer'î özürlerin Şeyhülislam es-Seyyid Mustafa Efendi tarafından Nadir Şah'ın oğlu ve itimadü'd-devlesi Nasrullah Mirza'ya yazılan mektupta beyan edildiği ve bu hususta Osmanlı ulemasının ittifak ettiği beyan olunmuştur (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 106-111).

Osmanlı Sünnî ulemasının görüşlerini yansıtmayı ve Caferî mezhebinin kabul edilmemesine dayanak teşkil eden şer'î mahzurları ayrıntılı olarak açıklaması bakımından Şeyhülislam Seyyid Mustafa Efendi tarafından Nasrullah Mirza'ya yazılan mektup önemlidir. Buna göre:

Hanefî mezhebinin kaynaklarından çıkarılan hükümlere göre usul-i fer'iyede Caferî mezhebinin diğer dört mezhebe aykırı düşen hükümleri bulunmaktadır. İkincisi Caferî mezhebine Kabe'de Şafii rûknünde imamla namaz kılma hakkının verilmesi hususudur. Bu konu dahi Caferî mezhebinin sıhhat ve sübutuna bağlı olup birinci maddede beyan olunduğu üzere fıkıh kitaplarında Caferî mezhebi sahih, sabit, menkul ve yazılı değildir. Ayrıca çok eski zamanlardan beri hac mevsiminde bütün insanlar dört mezhepten bir

⁹ Ragıb Paşa'nın telhisinde şer'î mahzurların ne olduğu beyan edilmemiş sadece bu mahzurların ismi geçen ulema tarafından elçilere tafsilatlı bir şekilde anlatıldığı beyan olunmuştur.

¹⁰ Münif Mustafa Efendi'nin İran Sefaretnamesinin ve Nazif Mustafa Efendi'nin takririnin transkripsiyonları için bkz. M. Nureddin Özel, *Ambassadors, Spies, Captives, Merchants And Travelers: Ottoman Information Networks In The East, 1736-1747*, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 273-285.

imama uya gelmişlerdir. Bu nedenle "şeâir-i kadîme" riayet olunmalı ve İranlı hacılar Şafî mezhebine uyarak namazlarını kılmaya devam etmelidir.(I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 118-120).

Görüldüğü üzere bu defaki müzakerelerde şer'î sakıncalar ön plana çıkarılmıştır. Osmanlı uleması Caferî mezhebinin diğer dört mezhebe aykırı düşen uygulamaları ve fikh kitaplarında sahih mezhepler arasında zikredilmemiş olması gibi nedenlerden dolayı İran tarafının isteklerini yine kabul etmemiştir.

Nadir Şah, Hindistan Seferi'nin ardından Mart 1741'de Dağıstan üzerine sefere çıktı. Bu sefer esnasında Dağıstan beylerinin itaatini sağlamak için uğraştıysa da başarılı olamadı. Özellikle Sorhay Han'ın oğlu Muhammed Han'ın direnişi Nadir Şah'a ciddi zayıat verdirdi. Erzak problemi ve kış şartlarının ağırlığı Nadir Şah'ın Dağıstan hareketini olumsuz etkiledi. Bu nedenle Nadir Şah 11 Şubat 1743'de Dağıstan seferine son verip Mugan'a yöneldi (Külbilge, 2010: 272). Osmanlı elçilik heyeti Nadir Şah henüz Dağıstan seferinde iken Şirvan ve Şemahı taraflarında kendisiyle görüşüp yukarıda bahsettiğimiz nâme-i hümayun ile Şeyhülislam ve Sadrazam tarafından Nasrullah Mirza'ya yazılan mektupları teslim ettiler (Subhî Tarihi, 2007: 737). Nadir Şah Osmanlı elçilerine gerekli tazimi gösterdi. Osmanlı elçileri ile gönderdiği sözlü mesajında amacının hile değil ümmet-i Muhammed arasında dostluk olduğunu, Veziriazam ve Şeyhülislam'ın mezhep konusunda gayret göstermelerini aksi takdirde dünyada ve ahirette mesul olacaklarını bildirdi¹¹.

Nadir Şah Osmanlı tarafının öne sürdüğü şer'î özürlere itibar etmemişti. Eylül 1742'de Sultan I. Mahmud'a bir mektup daha gönderdi. Bu mektupta daha önce elçi ve âlimler gelip gittiği halde bir netliğe kavuşturulamayan mezhep konusunun yeniden müzakere edilmesi ve iki ülke arasında muahede imzalanması için iki büyük âlim gönderilmesi talebinde bulundu (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 121-124).

I. Mahmud tarafından bu mektuba yazılan cevapta özetle; İslam'ın ilk dönemlerinde teferruata ait konularda ihtilaf zuhur edip, öze taalluk eden konularda ihtilaf yaşanmadığı; dört mezhebin seçilmesi hususu da o zamana ait bir usul olduğu; melik ve sultanların musalaha yapmaları suretiyle mezhep kabulüne ruhsat verilmediği; daha önce İran'a elçi tayin edilen efendi ile teklif olunan maddelere ilişkin Devlet-i Aliyye'nin ileri sürdüğü şer'î mazeretler gerekçeleriyle açıklandığı ve niçin kabul edilemediği izah edilmekle bu konunun hüsn-i kabul görmesi bekleniyorken, yeni gelen name ile konunun tekrar görüşülmesi için iki âlim gönderilmesi istendiği, bunun kabul edilmesi dedikodu ve

mücadelenin devamı demek olacağından, işleme konulmayıp arz edilen şer'î mazeretlerin kabul edilmesi ve eski usullere bağlı kalınması lazım geldiği; iki devlet arasındaki huzurun devamı için bunun gerekli olduğu belirtilerek Nadir Şah'ın iki âlim gönderilerek konunun tekrar müzakere edilmesi hususundaki isteği kabul edilmedi (I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 121-124).

2. Savaş Safhası 1743-1746

Nadir Şah, Osmanlı Devleti'nin mezhep konusundaki isteklerini reddetmede ısrarcı olması üzerine Osmanlı Devleti'ne savaş açmaya ve bu şekilde barış ve diplomasi yoluyla elde edemediği isteğine savaş yoluyla ulaşmaya karar verdi. İran orduları önce Şehrizar'u ardından da şiddetli bir muhasara sonucunda Kerkük'ü ele geçirdi (Pour, 1977: 130-131). Böylece 1736 yılından beri devam eden barış dönemi sona erdi.

Osmanlı Devleti Nadir Şah'a karşı girişilecek askerî hareketi meşrulaştırmak için, Haziran ayının sonlarında Şeyhülislam Seyyid Mustafa Efendi'den fetva almıştı. Bu fetvaya göre:

Nadir Şah, Şah İsmail evladından olan Tahmasb'ı tahtan indirip yerine şah olmuş, daha sonra Acem içinde sebb ve Rafizîliği kaldırmış ve İslâm'ı kabul ettirmiştir. Ve aralarında raci olan Caferîliği hak mezhep kabul edip bu mezhebin diğer dört mezhebe eklenmesini talep etmiştir. Ayrıca Kabe'de bu mezhep için bir rükn istemiş ve bunun için Osmanlı Padişahı'na birkaç kez elçiler göndermiştir. Caferîliğin neden kabul edilemeyeceğine dair şer'î deliller kendisine bildirildiği halde, bunda ısrar etmiş ve bunu kabul ettirmek için Osmanlı ülkesine saldırmış ve saldırmaya kararlıdır. Bu nedenle kendisine karşı koymak meşrudur, bu mücadelede yaralanan gazi, ölen şehittir. (Külbilge, 2010: 291-292)

Nadir Şah'ın diplomasi yolunu terk ederek Osmanlı Devleti'ne savaş açması Osmanlı resmî ideolojisinde Nadir Şah'a ve Caferîliğe olan bakış açısını değiştirmiştir. 1736-1743 yılları arasındaki dönemde Osmanlı resmî yazışmalarında Nadir Şah'ın rükn talebi kabul edilmemekle birlikte, Nadir Şah'ın İran'dan sebb ve rafz bidatlerini kaldırarak bütün İran halkını ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebine meylettirme emelinde olduğuna inanılmış ve bu çabası memnuniyetle karşılanmış; daha önce rafizî ve mürted olarak nitelendirilen İranlıların Hacca gitmelerine ve esirlerinin serbest bırakılmasına müsaade edilmiş ve İran halkına Sünnî Osmanlı vatandaşları ile aynı şekilde muamele olunması yönünde yöneticilere emirler gönderilmişti¹².

¹¹ "Maksudum ümmet-i Muhammed beyninde dostlukdur, hile değildir. Benden vezir-i azama ve şeyhülislam efendiye lisanen selam yettürün. Bu hayırlı işe sa'î itsünler, sonra dünyada ve ahirette baz-hast olunurlar, yani sual olunurlar". M. Nureddin Özel, *a.g.t.*, s. 278.

¹² Mesela Medine'de Abdülbaki isimli bir İranlı'nın katledilip yakılması üzerine 30 Aralık 1739'da bölge yöneticilerine gönderilen bir emirde yapılmış olan bu hareketin dört mezhep hükümlerine aykırı olduğu, Nadir Şah'ın efkar ve emelinin İran'dan sebb ve rafz bidatlerini kaldırarak bütün İran halkını ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebine meylettirmek olduğu bundan böyle suç işleyen İran tebaasına örfi siyaset cezası

Nadir Şah'ın Osmanlı topraklarına saldırmamasından sonra Osmanlı resmî yazışmalarında Nadir Şah ve Caferî mezhebi hakkında *İran Şahlığı iddiasında bulunan Nadir Şah, Şia'nın İmamiye kolundan olan ve fıkıh kitaplarında rafizî kavimlerden olduğu açıkça belirtilen Caferiye isimli bir rafizî ve batıl mezhebi terviç etmek bahanesiyle içindeki garezi icra etmek için Osmanlı topraklarına ve Dağıstan vilayetlerine saldırdığı*" (BOA. A.DVNS.MHM.d, 151/218, BOA. C.AS 255/1060.) ifadelerine yer verilmiştir. "İran şahlığı iddiasında bulunan" ifadesinden anlaşılacağı üzere Osmanlılar siyasi bir söylem olarak Nadir Şah'ı İran Şahı olarak tanımamakta; aşağıda değineceğimiz üzere Safevî Şehzadesi Safi Mirza'yı İran Şahı olarak tanımaktadır. Dini olarak ise Caferî mezhebi Osmanlılarca batıl ve rafizî bir mezhep olarak görülmüş ve Nadir Şah'ın bu konuda samimi olmadığı, içindeki kin ve garezi icra etmek için Caferî mezhebini kullandığına, amacının hile ve desise olduğuna ve ona inanılmayacağına hükümlenmiştir¹³. Dolayısı ile Nadir Şah savaş yolunu tercih etmekle Osmanlı Devleti üzerinde daha önce oluşturmuş olduğu olumlu imajı ve güvenilirliğini kaybetmiştir.

Osmanlı Devleti Nadir Şah'ın Irak üzerine taarruzuna karşı siyasi bir hamle yaparak Sakız'da tutulan Safevî şehzadelerinden Şah Hüseyin'in oğlu Şah Safi'yi İstanbul'a getirilerek 15 Eylül 1743 tarihinde İran Şahı ilan etti (İşbilir, 2018: 549). Kendisine şahlık berati verildi ve şahlık tacı olmak üzere selimî destar ve sorguç takılarak İran tahtına geçmek üzere önce Erzurum'a ardında da Kars tarafına gönderildi. (BOA.HAT 814/37266) Kaytak ve Lezgi taifesine ve Kürdistan ümerasına Şah Safi'nin ianesinde yardımcı olmaları için ferman gönderildi, onlara hilat ve payeler verildi¹⁴. İran ümerasına da Farsça mektuplar yazılıp yanında Şah Safi'nin İran Şahı olacağı ve İran'ın Nadir'in elinden kurtarılacağı telkin olundu (Mür'i't-Tevârih, 1976: 111-112; Pour, 1977: 132).

Öte yandan Nadir Şah ise Kerkük'ü aldıktan sonra Musul üzerine yürüdü ve 13 Eylül 1743'te şehri kuşattı (BOA.AE. SMHD.I. 106/7530; Kurtaran, 2014: 167). Bu sırada Nadir Şah'ın bitmek bilmeyen seferleri dolayısı ile büyük ekonomik sıkıntı yaşanan İran'da iç isyanlar çıkmaya başladı. Fars hâkimi Taki Han isyan etmişti. Bir diğer isyan haberi de Esterabad'tan geldi. Fethali Han Kacar'ın oğlu Hasan Han da isyan etmişti. Nadir Şah, bazı birliklerini ve komutanlarını bu isyanlar üzerine göndermek zorunda kaldı. Kendisi Musul üzerine 4 Ekim'de umumî bir hücumu geçti fakat müdafilerin şiddetli direnişi karşısında başarılı olamadı ve nihayet 20 Ekim'de kuşatmayı kaldırdı. İran birlikleri Kasım ayının sonlarına doğru Kerkük, Erbil ve Kurna'dan çekildi. Basra'yı kuşatmak üzere gönderilen ordu kaleden yapılan huruç hareketi sonucunda mağlup olarak geri çekilmek zorunda

kaldı (BOA, C.AS 358/14821; Mür'i't-Tevârih, 1976: 112; Külbilge, 2010: 289-290).

3. Necef Toplantısı (1743)

Nadir Şah, başarısız Musul kuşatmasının ardından Osmanlı Devleti'ne kabul ettiremediği Caferilik mezhebini Şii ve Sünnilerden pek çok ulemayı Necef'te toplayarak onaylatmak istedi. Necef'e gelmeden önce zevceleriyile birlikte (Minorsky – Aktepe, 1988: 27) İmam Musa Kazım, İmam-ı Azam Ebu Hanife ve Hz. Ali'nin türbelerini ziyaret etti. Hz. Ali'nin kurşunla kaplı olan türbesini altınla kaplattı (Hakyemez, 2016: 64). Nadir Şah böylece daha önce vakıf mallarına el koyduğu Şii ulemanın desteğini almak istemiş olmalı. İmam-ı Azam'ın türbesini ziyaret ederek te Sünnî camiaya yakınlık göstermiştir.

Nadir Şah 12 Aralık 1743'te Necef'te Afgan, Belh, Buhara, Turan, Necef, Hille ve Bağdad âlimleri ile bir müşavere meclisi topladı. Onun bu toplantıdan en büyük beklentisi Şii ve Sünnî ulemanın ortak kararıyla Caferiliğin hak mezhep olduğunu tasdik ettirmek ve bu sayede İslam âlimleri arasındaki ihtilafı kaldırmaktı. Nadir Şah Bağdad Valisi Ahmed Paşa'dan bu toplantıya katılmak üzere bir âlim göndermesini istemişti. Ahmed Paşa dönemin ünlü Sünnî âlimlerinden Süveydi Abdullah Efendi'yi Necef'e gönderdi (Külbilge, 2010: 294) ve toplantı onun hakemliğinde yapıldı (Özer, 1990: 101). Bu müzakereler 12-14 Aralık 1743 tarihleri arasında yapılan uzun tartışmalardan sonra tespit edilen hususlar bir vesika haline getirildi¹⁵, toplantıya katılan 43 ulema bu vesikanın altına imza atılar (Özer, 1990: 103). Vesikada yer alan ve öne çıkan hususlar kısaca şunlardır;

Dört halifenin her biri hakkıyla halifelik yaptılar, aralarında kardeşlik vardı ve "rabt-ı muvasalat" yani hilafete geçiş sıraları muhakkak idi. Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in vefatından sonra onların hakkında "âdil imamlardı, hak üzere yöneticilik yaptılar ve hak üzere vefat ettiler"; Hz. Ömer ise "Ali olmasaydı Ömer helak olmuştu" demiştir. Şah İsmail'in ortaya çıkmasıyla üç halifeye küfredilmesi "sebb" ve rafz âdeti İran'da yayıldı. Mugan sahrasında toplanan meşveretten sonra bu bildiriye hazırlayan ulema "sebb" ve teberra (Ehlibeyte kötülük edenleri sevmeme onlara düşmanlık besleme) âdetlerinden uzaklaştıklarını, dört halifeyi hilafete geçiş sıraları üzere hak bildiklerini beyan eder. İmam Cafer-i Sâdik hazreti peygamberin zürriyetinden ve ümmetin memduh şahıslarından olup onun mezhebi makbuldür. Caferî mezhebine geçmiş olan ehl-i İran'ın akaidleri sahih olup bu kişiler dört halifenin hakkaniyetlerine inanmışlardır. Her kimse bu fırka ile (Caferî İranlılar ile) din konusunda düşmanlık ederse o kişiler dinden, Allah, Peygamber ve din büyüklerinden uzak olsunlar (BOA. HAT 3/92-A).

Bu toplantıya katılan Belh ve Buhara ulemalarından yedi kişi de aynı şekilde Caferî mezhebinin hak olduğunu ve bunlara din düşmanlığı yapanların Allah ve resulünden uzak olduklarını tasdik etmişlerdir. Necef Bildirisinde iki mezhep arasındaki ihtilafın fûruatta dört mezhep imamları ile Caferî

uygulanmayıp İslam tabaası gibi muamele olunması istenmiştir. Bkz. BOA. C.DH 237-11819

¹³ "Öteden beri envâ'-ı degâ ve desiseyi temşiyet ve takvîyet-i emrine medar eden Nadir Şah-ı mekîdet-asârim zir-i kelîm-i ihtiyâlden izhâr ve ibraz eylediği evzâ' ve ef'âl ve akvâl-i gayr-i üstüvârına bir dürlü i'timâd ve i'tinâ olunmak cevâz-dâde-i erbâb-ı efkâr u ârâ olmamakdan nâşi ..." BOA. C.HR. 43/2121.

¹⁴ I. Mahmud'dan Kaytak Usumisi Ahmed'e bu konuda gönderilen ferman için bkz. BOA. YB.(21) 10-39.

¹⁵ Bu vesikanın Osmanlıca tercümesi için bkz. BOA. HAT 3-92A; BOA.HAT 5/162

akaidi mu'tekidleri için olduğu ve bunun İslam'a zıt ve aykırı olmadığı, Caferî mezhebine mensup olanların ehl-i İslam olup iki mezhebe inanların da din kardeşi oldukları birbirlerini öldürmeleri ya da esir almalarının haram olduğu belirtilmiştir (Özer, 1990: 104-105). Toplantıya katılan Sünnî ulemanın da Caferîliği hak mezhep olarak kabul etmesi önemlidir. Çünkü Ehl-i sünnet âlimleri, Şîf-İmâmî grupları inanç yönünden bid'at mezhepleri içinde mütalaa edegelmişlerdir. Caferîler de inanç bakımından İmâmî-İsnâ-âşerî oldukları için Sünnî fıkıh âlimleri tarafından ayrıca değerlendirilmemiş, fıkıhları da inançları gibi bid'at sayılmıştır (Karaman, 1993: 10).

Nadir Şah bu bildiri ile Caferî mezhebini diğer dört mezhep gibi meşrulaştırmak istemiştir. Bunun için Necef'te alınan kararları Osmanlı Devleti'ne onaylatmak için bir heyet göndermiştir (Hakyemez, 2016: 65). Fakat Osmanlı Devleti'nin bu konudaki tutumu değişmemiştir. Nadir Şah'ın diploması yolunu terk ederek Osmanlıya savaş açmış olması yukarıda belirttiğimiz gibi Osmanlılar nezdinde olumsuz bir algı oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca Necef Bildirisi'nin Sünnî Osmanlılar için bir bağlayıcılığı da yoktu. Dolayısıyla Osmanlılar bu bildiriye kabul etmeyeceklerdir.

Nadir Şah'ın Caferîliği meşrulaştırma çabalarından biri de Seyyid Nasrullah Kerbelâî isimli bir din adamını Şia'nın vekili tayin ederek Kabe'de Caferî mezhebine imamlık yapmak üzere görevlendirmesidir. Nadir Şah bu tayini bildirmek için Seyyid Nasrullah Kerbelâî ile Mekke Emiri'ne, Mekke Kadısı'na, Medine'de bulunan Şeyhü'l-Harem'e ve Mekke'deki ulemaya mektuplar gönderdi. Nasrullah Kerbelâî, henüz mektupları teslim etmeden Mekke'ye gelip propaganda yapmaya başlamış; fakat durumu haber alan Mekke Emiri tarafından tutuklanmıştı. Böylece Nadir Şah'ın Hicaz'daki propaganda faaliyeti sonuçsuz kaldı (Külbilge, 2010: 298).

4. Savaşın Devam Etmesi

1743 yılının Ekim ve Kasım ayında Osmanlı ordusu ve bölge halkının şiddetli direnişi ve İran'daki iç isyanlar dolayısı ile Irak bölgesinden çekilen Nadir Şah, bu defa Kars üzerine yürüdü ve 29 Temmuz 1744 tarihinde şehri kuşattı. Nadir Şah'ın Kars üzerine saldırmasının bir nedeni de Osmanlı Devleti tarafından İran Şahı ilan edilen ve o bölgeye gönderilen Safi Mirza'yı ele geçirmek idi (Kırzioğlu, 1983: 20). İran ordusu 5, 23-24 ve 31 Ağustos tarihlerinde Kars Kalesi'ne umumî hücumlarda bulduysa da başarılı olamadı. Bu muhasara esnasında Nadir Şah'ın İtimadü'd-devlesi Mustafa Han, Serasker Ahmed Paşa'ya gönderdiği mektuplarda Osmanlı tarafının Caferîlik mezhebini tasdik etmeyerek Müslüman kanı dökülmesine sebep olduğu vurgulanmakta, mezhep konusundaki isteklerin kabulü şartıyla sulh yapılmasını teklif etmekteydi (Külbilge, 2010: 308).

Osmanlı tarafı İran'ın sulh teklifini görüşmek üzere 5 ve 7 Eylül tarihlerinde Nadir Şah'ın ordugahına heyet gönderdi. Kesriyeli Ahmet Paşa Nadir Şah'ın sulh şartlarını İstanbul'a

iletmek üzere İstanbul'a gönderildi. Nadir Şah Ahmed Paşa'nın İstanbul'a gidip gelmesi için 50 gün muhasaraya ara verecekti. Bu arada İran ile Osmanlı Devleti arasında barış görüşmelerinin başladığı haberi etrafa yayılmıştı bu nedenle Kars kalesine yardım gelme çabaları durduğu gibi kaledeki askerler arasında firar ve çözümler de başlamıştı (Risâletü't-Târih-i Nâdir Şâh, 2012: 21-22). Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Nadir Şah 24-26 Eylül ve 9 Ekim tarihlerinde Kars Kalesi'ne umumî hücumlar düzenledi ise de kalede kalan az sayıdaki askerinin ve Kars halkının üstün gayreti sayesinde başarısız oldu ve 10 Ekim'de kuşatmayı kaldırarak Revan tarafına çekildi (Risâletü't-Târih-i Nâdir Şâh, 2012: 27-28; Kırzioğlu, 1983: 38).

1744 yılı sonlarında Nadir Şah ve oğlu İmamkulu Han Caferîlik mezhebini tasdik ettirmek için bir kez daha girişimde bulundu. Nadir Şah Bağdad Valisi Ahmed Paşa'ya gönderdiği sözlü mesajında; "*Bundan evvel mezhep hususunda iki âlim talep ettik, göndermediler; galiba sulhu ne suretle murad ettiğimiz malumları değildir; malumları olsa bile itimad etmiyorlar. Mutlak sözümüz şudur: İmam Cafer hazretlerinin evlad-ı Resul'den olup, fiil ve sözleri cümle önünde makbul ve muteber olduğu zahirdir. Dört mezhep imamlarının içtihadı dışında amelde bulunmak istemiyoruz. Her türlü amellerimiz cümleye mutabık olmak şartıyla, sulh işine biz bu taraftan kendileri o taraftan sa'y edelim. İki âlim göndersinler; bizim ulemamız ile mübahese olunsun.*" diyerek iki alim gönderilmesi talebini yinelemişti (Pour, 1977: 132).

Ahmed Paşa Nadir Şah'ın Veziri Muayyir Han'a bir mektup göndererek Osmanlı hükümetinin şer'î mahzurlara binaen "beşinci mezheb" sözünden ihtiraz ettiğini, iki âlim hususunu da hükümete arz edeceğini bildirmişti (Pour, 1977: 133). Bunun üzerine Nadir Şah'ın oğlu İmamkulu Mirza sadrazama bir mektup yazarak Bağdad valisi aracılığı ile göndermişti. Ahmed Paşa İran tarafının istek ve mektuplarını merkeze bildirdi ve eğer şer'î bir mahzuru yoksa Nadir Şah'ın taleplerinin kabul edilmesini talep etti (BOA. HAT 3/92).

İran tarafından gelen bu mektuplar üzerine sadrazam sarayında Kaptan paşa, daha önce Rumeli Kazaskerliği görevinde bulunmuş olan Mahmud-zâde Zeynelabidin Efendi, Reisületibba Muhammed Emin Efendi, daha önce Ordu-yı Hümayun kadısı olan Esad Efendi, Mirzazade Neylî Ahmed Efendi, Anadolu Kazaskeri Hocazade Seyyid Abdullah Efendi, daha önce Anadolu kazaskerliği görevinde bulunmuş olan Damadzade Feyzullah Efendi ve sair ulema ile yeniçeri ağası, sipah, silahtar, cebeci, topçu, top arabacı ocaklarının ağa ve kethüdarları, haccan-ı divandan defterdar, tevkii, defter emini, ruznamçeci-i evvel ve başmuhasebeci efendilerin hazır bulunduğu mecliste önce bu konudaki padişahın fermanı ardından Nadir Şah'ın oğlu İmamkulu Mirza'dan sadrazama gelen mektup ile tercümesi ardından da Bağdad Valisi Ahmed Paşa'dan gelen kağıtlar okundu. Ahmed Paşa Caferî mezhebinin kabulünün şer'î olarak bir mahzuru olup olmadığını sorulmuştu. Bu konuda toplantıya katılan ulemanın görüşleri alındı. Rumeli

kazaskerlerinden Mahmudzade Zeynelabidin Efendi'nin Nadir Şah ve İmamkulu Han'ın isteklerine müsaade edilemeyeceği yönündeki görüşlerini diğer ulemaca da onayladı (BOA. HAT 3/92).

Bu toplantıda alınan karar doğrultusunda Caferi mezhebinin tasdik edilemeyeceği belirtilmiş ve bunun şer'î mahzurları Şeyhülislam tarafından Bağdad Valisi Ahmed Paşa'ya yazılan 28 R. 1157 (10 Haziran 1744) tarihli mektupta ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Buna göre; Nadir Şah beşinci mezhep ismini terk ile İmam Cafer-i Sadık'ın mezhebi şeklinde ifade olunursa bunun tasdik ve kabulünde mahzur olmaz düşüncesiyle bu maddenin Osmanlı Devleti tarafından kabulü ve daha sonra Mescid-i Haram'da Makam-ı Şafii'de müstakil imam ile namaz kılmalarına izin verilmesi şartıyla sulh yapılmasını teklif etmektedir. Bu teklif ulema tarafından görüşülmüş ve şu kararlar alınmıştır:

"Beşinci mezhep isminin terki Caferi mezhebinin kabulüne müteallik mahzurun def'ine medar olmayacaktır. Çünkü Caferi mezhebi Şia mezhebinin fırkalarından olup ehl-i sünnet mezheplerinden olmadığı usul ve fîru kitaplarında yazılıdır. Bu konu daha önce İran elçi ve ulemasına beyan edilmiştir. Fakat İranlılar ikna olmadıkları için bu konudaki ısrarlarını sürdürmüşler ve geçen sene adavete tasaddi ederek Osmanlı ülkesine saldırmışlardır. Osmanlı uleması tarafından verilen fetva gereğince İranlılara karşı müdafaa ve mukabele edilmiştir. Ve bu savaş neticesinde Nadir Şah bu konudaki isteklerini yine tekrarlamış ve Bağdad Valisi Ahmed Paşa aracılığı ile bu hususun tasdikini talep etmiş. Ahmed Paşa da durumu Şeyhülislama sorarak eğer şer'î bir mahzuru yoksa bu hususun tasdikini istemiştir. Şeyhülislam, Ahmed Paşa'ya yazdığı mektupta yukardaki hususları yazdıktan sonra tekrar şer'î mahzurlarını beyan etmiştir. Buna göre; peygamber efendimizin ümmetinin 73 fırkaya ayrılacağı hadisi üzerine cari olan ehl-i sünnet ve'l-cemaatin akaid-i sahihaları ve ahkam-ı fer'iyeleri kelim ve fıkıh kitaplarında yazılı olduğu üzere geriye kalan yetmiş iki fırkanın dahi akaid ve fîruundaki fasidlikler yine kelim ve fıkıh kitaplarında tafsilatlı olarak yazılıdır. Buna göre Şia fırkaları firak-ı dâileden sayılıp onların her fırkasının itikad ve amelde meslek ve me'hazları ve İmamiye, İsna Aşere, İsmailiye, Bâkriye ve Caferiye gibi mezheplerin itikadî ve amelî meseleleri ehl-i sünnet kaidelerine muhalif olmakla ehl-i sünnet ve'l-cemaat onları dahi red ve men edip tasdik ve kabulden kaçınmışlardır. Hasılı Caferiye mezhebi dahi firak-ı Şiadan ve revafızdan bir fırka olup ve ekseriya Şia ve ehl-i rafz olup bu batıl mezhebi terviç için kendilerini Hz. peygamberin zürriyetinden olan Hz. Cafer-i Sadık azv u nisbet etmektedirler. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat

şeyhlerinden İmam Muhammed Şehristani "Milel ve'n-Nihal" isimli kelim kitabında Caferiye mezhebinin itikad-ı fasidelerini beyan ile Hz. Cafer-i Sadık'ın celalet ve kadr ü şanını o batıl isnaddan tebrie etmiştir¹⁶. Aynı şekilde muteber usul kitaplarından İbn-i Hüمام'ın "Tahrir"¹⁷ ve Semerkandî'nin "Mizan"¹⁸ isimle eserinde Caferiye kavmini rafizi fırkasından olduğunu beyan etmiştir. Bu nedenle Caferi mezhebi Osmanlı Devleti tarafından tasdik olunamayacaktır. (BOA. HAT 4/93).

Osmanlı çağdaş tarihçilerinden Şem'danizade de yukarıdaki bilgileri teyit eder tarzda bazı muteber kelim kitaplarında Caferîlerin râfîzî kavimlerden olduğu bu nedenle İran'ın teklifinin red olunup Caferî mezhebinin butlanı ile hükm olunduğunu bildirmektedir (Mür'î't-Tevarih, 1976: 113).

Burada verilen izahattan da anlaşıldığı üzere Nadir Şah ülkesinde Caferi mezhebini kabul ederek her ne kadar kendini ehl-i sünnet olarak göstermek istemişse de Osmanlı uleması yukarıda belirtilen kelim ve fıkıh kitaplarını da delil göstererek Caferi mezhebini ehl-i sünnet olarak kabul etmemiş, Şia'nın bir şubesi olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Caferi mezhebini tasdik etmedikleri gibi Nadir Şah'ın "rükn" talebini kabule yanaşmamışlardır.

Osmanlı ulemasının Caferiliği bir defa daha kabul etmemesi üzerine iki ülke arasındaki savaş ertesi yıl kaldığı yerden devam etti. Osmanlı tarafında Kars seraskeri Ahmed Paşa hastalığı dolayısıyla görevinden istifa etti ve yerine Aydın muhassılı Yeğen Mehmed Paşa tayin olundu (İzzî Tarihi, 2019: 78). Diyarbakır Valisi Çeteci Abdullah Paşa da Musul tarafında İran ordusu ile mücadele etmek üzere görevlendirildi (İzzî Tarihi: 2019: s. 79). Fakat asıl büyük mücadele Azerbaycan bölgesinde Kars ve Revan taraflarında yaşandı. Yeğen Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu ile Nadir Şah'ın ordusu Revan'a iki fersah mesafedeki Murad Tepe isimli mevkiye karşı karşıya geldi. Yirmi bir gün aralıksız devam eden savaşta Osmanlı ordusu üstün durumda iken Serasker Yeğen Mehmed Paşa'nın eceli ile ölmesi (BOA. C. AS 1046-45960; BOA. AE. SMHD.I. 193-15131; İzzî Tarihi, 2019: 116) ile Osmanlı ordusunda dağılmalar başladı. Bunu fırsat bilen Nadir Şah 20 Ağustos'ta Osmanlı ordusunu bozguna uğrattı. Yirmi binden fazla zayıat veren Osmanlı birlikleri Kars'a çekilmek zorunda kaldı (İzzî Tarihi, 2019: 142; Külbilge, 2010: 316).

¹⁶ Muhammed Abdülkerim eş-Şehristani'nin "Milel ve'n-Nihal" isimli eserinde Şia'nın İmamiyye koluna bağlı olarak "Bâkriyye ve Caferiyyeti'l-Vâkıfe" ismiyle zikredilen Caferi mezhebi ve İmam Cafer-i Sâdık hakkında özette şu bilgiler verilmektedir: "İmam Cafer-i Sadık baba tarafından Hz. Peygamberin, ana tarafından da Hz. Ebu Bekir es-Siddik neslinden gelmekte idi. Bazı aşırıların kendisine nisbet ettiği hususlardan teberrî ettiği gibi onlarla ilgisinin bulunmadığını açıklamıştı. Râfıza mezheplerinin özelliklerinden gaybet, rec'at, bedâ, tenasüh, hulûl ve teşbih gibi ahmaklıklarından teberrî etti. Fakat Şia onun ölümünden sonra aralarında ayrıldı, her biri bir mezhebe intisap etti. Fikirlerinin kabul ettirmek için kendilerini ona nispet ettiler". Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Abdülkerim eş-Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal- İslam Mezhepleri*, trc. Mustafa Öz, İstanbul 2005, s. 167-168

¹⁷ Bkz. Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hüمام, *et-Tahrir fi Usulü'l-Fıkıh*, (861/1457), haz. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1932.

¹⁸ Ebû Ahmed Semerkandî, *Mizanü'l-Usul fi Netâyicü'l-Ukul fi Usulü'l-Fıkıh* (53971144), haz. Abdülmelik Abdurrahman es-Sa'dî, Bağdad 1987.

Nadir Şah bozguna uğramış ve Kars tarafına çekilmiş olan Osmanlı ordusunu takip etmedi. Beklenmedik bir şekilde Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde bulundu ve Feth Ali Han isimli bir elçisini Bağdad üzerinden İstanbul'a gönderdi (İzzî Tarihi, 2019: 147; BOA. AE.SMHD.I. 96-6682).

Nadir Şah'ın Osmanlılara karşı önemli bir zafer kazanmış olmasına rağmen 1736'dan bu yana ısrarla sürdürdüğü ve bu uğurda 1743'ten bu yana Osmanlı Devleti ile savaştığı mezhep konusundaki isteklerinden vazgeçmesi ve barış istemesinin altında yatan sebepleri irdelemek gerekir. Öncelikle uzun süren seferler ve bunun getirdiği ekonomik sıkıntılardan dolayı İran'da iç huzursuzluklar yaşanmaktaydı ve Nadir Şah yönetimine karşı -1744'te Fars Serdarı Tağı Han isyanı, Şirvan'da Sam Mirza isyanı gibi- isyanlar baş göstermeye başlamıştı (BOA. HAT 7/231). Nadir Şah isyanları bastırmak için ordusunu bu tarafa kaydırmak zorundaydı¹⁹. Bunun yanında Nadir Şah'ın askeri gücünü oluşturan en önemli grup göçebe kabile beylerinin birliklerinden oluşmaktaydı. Nadir Şah bu kabile beylerini savaşlarda alacağı ganimetlere ortak ederek ya da ganimetlerden onlara önemli paylar vererek teşvik etmekte idi (Arunova – Eşrefyan, 2005: 99-100). Hindistan ve Afganistan üzerine düzenlenen seferlerde çok ganimet elde edilmişti. Oysa Osmanlı Devleti ile yapılan savaşlar getiriden ziyade büyük masraflara sebep olmaktaydı. Bu gibi nedenlerden dolayı Nadir Şah Osmanlı Devleti ile giriştiği sonuçsuz muharebeden ve Caferilik mezhebi konusundaki isteklerinden vazgeçerek barış teklifinde bulundu.

Nadir Şah'ın gönderdiği elçi Feth Ali Han 12 Ocak 1746'da İstanbul'a ulaştı, 17 Ocak'ta sadrazamla görüştü, 1 Şubat 1746'da padişah tarafından kabul edildi (İzzî Tarihi, 2019: 150). Nadir Şah Feth Ali Han ile gönderdiği mektup ve kaimelerinde; kendisinin ümmet arasındaki ihtilafa son vermek için Cafer-i Sadık'ın mezhebini kabul ettiği ve bu mezhebin İran ahalisi arasında da yaygınlaştırdığı, fakat Osmanlı Devleti'nin kan dökülmesine razı olup Caferi mezhebini kabule yanaşmadığı, bu konuda daha fazla ısrarcı olunmayarak artık mezhep konusundaki taleplerinden feragat ettiğini beyan etmekte, buna karşılık çok devirlerden beri Türkmen padişahların mülkü olup Safevîler yüzünden elden çıkan Irak veya Azerbaycan memleketlerinden birinin kardeşlik hukukuna binaen İran'a verilmesini istemekteydi. Fakat bu konuda bir zorlama ve ısrar yoktu, padişah bu teklifi kabulde veya redde muhtardı (I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: s. 137-139).

Bu nameden anlaşılacağı üzere Nadir Şah kendini İslam'ın birliğini ve iki ülke arasında barışı arzulayan ve bunun için çaba gösteren büyük ruhlu bir hükümdar olarak göstermekte, Osmanlı Devleti'ni ise mezhep konusundaki teklifleri kabul

etmediği için 1743'ten beri devam eden savaşların sorumlusu olarak görmektedir.

Osmanlı tarafı Nadir Şah'ın yukarıda bahsedilen isteklerini görüşmek üzere sadrazam huzurunda 3 Şubat'ta bir toplantı yaptı (İzzî Tarihi, 2019: 157). Nadir Şah'ın toprak talebinin reddine, gerçek niyetinin anlaşılması için İran'a bir elçi gönderilmesine karar verildi (Külbilge, 2010: 321). İran elçisi 8 Mart'ta padişah tarafından kabul olunarak kendisine cevap-nâme takdim edildi. 13 Mart'ta sadrazam tarafından kabul olunan elçiye sadrazamın İran itimadüdevlesi ve aynı zamanda Nadir Şah'ın torunu olan Şahrüh Mirza'ya yazılan mektup takdim edildi ve elçiye ülkesine dönmesi için izin verildi.

İran elçisi ile gönderilen 13-21 Şubat 1746 (Evahir-i Muharrem 1159) cevapname-i hümayunda kısaca

Nadir Şah'ın göndermiş olduğu önceki namede, iki devlet arasında mahut iki madde haricinde üzüntü kaynağı olacak bir nesne bulunmadığı halde öne sürülen şer'i mazeretler sebebiyle bu tekliften vazgeçildiğinin bildirildiği; Feth Ali Bey Türkmen aracılığıyla gönderilen yeni name ile bu iki maddenin feshedildiğinin beyan olunduğu; Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Mezhebi'nin İran'da mer'i ve muteber kılınmasıyla Müslümanlar arasındaki birlikteliğin gözle görülür hale geldiği, zorluk ve çekincelere götürecek bir sebep kalmadığından halkın tam bir rahatlık içinde bulunacakları dile getirildiği; Sınırlara yönelik bazı hususlara da değinilip ancak bunların kabulü konusunda hiçbir şekilde ısrarcı olunmaması gerektiği, iki hükümdar arasında Sultan IV. Murad zamanındaki son anlaşmanın yenilenerek sınırların buradaki esas üzere yeniden düzenlenmesi için Mustafa Nazif Efendi'nin elçi olarak gönderildiği ve kendisine yetki verildiği, kendisiyle gönderilen diğer name-i hümayundan bu hususun mütalaa olunabileceği; İran Sefiri Feth Ali Bey Türkmen padişahın huzuruna kabul edilip sefaret vazifesini eda ettikten sonra dönüşüne ruhsat verildiği, diğer name-i hümayun muvacehesince eski sınır düzenlemesi esas kabul edilerek yeni düzenlemenin yapılması, aradaki dostluk ve yakınlaşmanın arzu edilen düzeye kavuşmasının umulduğu" belirtilmiştir (I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 140-143).

Yukarıda belirtildiği üzere padişah tarafından Nadir Şah'a, sadrazam tarafından Şahrüh Mirza'ya ve Şeyhülislam tarafından İran Şahı'nın Şeyhülislamı Molla Ali Ekber'e yazılan mektupları götürmek ve İran ile 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşması'nda belirtilen sınırlar üzerine yeni bir anlaşma yapmak üzere Maliye Tezkirecilerinden Mustafa Nazif Efendi İran'a elçi olarak gönderildi (İzzî Tarihi, 2019: 164).

¹⁹ Uzun süren seferler dolayısı ile halka daha çok angarya ve vergi yükü yüklenmekte, orduda hizmet veren "elât" (göçebeler) maaşlarını tam olarak ve zamanında alamadıklarında evlerini ve otaklarını terk ederek ya diğer bölgelerdeki asilerle birleşiyor ya da sınır dışına kaçıyorlardı. Ayrıca 1730-40 yılları arasında feodal sömürünün hızlı bir şekilde artması ağır bir ekonomik çöküntüyü ve sert sınıf çatışmalarını beraberinde getirmişti. Bkz. Arunova - Eşrefyan, a.g.e., s. 88-91, 124

Mustafa Nazif Efendi İran'a ulaştığında Nadir Şah kendi aleyhine baş gösteren ayaklanmaları bastırmak için ordusuyla birlikte Kazvin ile Tahran arasında Kerden denilen yerde bulunmaktaydı. Nazif Mustafa 26 Ağustos 1746'da Nadir Şah tarafından kabul edildi ve padişahın nâmesini Şah'a takdim etti (BOA. HAT. 811-37324; Budak, 1999: 24).

I. Mahmud tarafından Nadir Şah'a yazılan bu namede özetle mezhep konusundaki isteklerden vazgeçilmiş olmasının memnuniyetle karşılandığı arada mücadeleye konu olacak bir nesne kalmamışken İran'ın sınır konusundaki hoş olmayan teklifinin filizlenmesi beklenen dostluğu baltaladığı, iki hakan arasında tatsızlığa neden olacak hususlardan kaçınılması ve Sultan IV. Murad zamanındaki sınırlar üzerine yeni bir musalaha imzalamak için Mustafa Nazif Efendi'nin görevlendirildiği beyan olunmuş (I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 144-149), Nadir Şah'ın Irak ya da Azerbaycan'ın verilmesine dair teklifi doğal olarak kabul edilmemiştir. Sadrazam ve Şeyhülislam tarafından 9 Mart 1746 tarihinde Şahruh Mirza'ya gönderilen iki adet mektupta da IV. Murad zamanındaki sınırlar esas alınarak musalaha yapılması ve bu husus için Mustafa Nazif Efendi'nin görevlendirildiği ona verilen fermanla verilen esaslar çerçevesinde musalaha imzalanarak aradaki dostluğun devamının arzulandığı belirtilmiştir (I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 150-161).

Nadir Şah Osmanlı elçilik heyetini çok sıcak ve samimi bir şekilde karşılamış, Osmanlı Devleti ve padişaha övgü ve iltifatlarda bulunmuştur. Mustafa Nazif Efendi ile sulh müzakerelerini yürütmek üzere Nazar Ali Han'ı tayin etmiş (Budak, 1999: 26-29), görüşmeler neticesinde bir temessük hazırlanmış ve bu temessük 2 Eylül 1746'da Nadir Şah tarafından imzalanmıştır. Bir "esâs-ı mevâdd", bir "şart-ı evvel", üç madde, bir "tezyil" ve hâtimeden oluşan temessükte yer alan hususlar kısaca şu şekildedir:

Esâs-ı mevâdd: *Sultan IV. Murad zamanında imzalanan son sulh anlaşmasında tespit edilen sınırlar bundan sonra değişikliğe uğramamak koşuluyla iki ülke arasında geçerli olacaktır.*

Şart-ı Evvel: *İki tarafın şan ve unvanı gözetilecek bu şan ve unvana leke sürecek şeylerden sakınılacaktır.*

Birinci madde: *Bağdad veya Şam yolundan hacca giden İranlı hacılar yol üzerindeki vali, hâkim ve hac emirleri tarafından diğer Osmanlı hacıları gibi her halde korunup gözetilecek ve bir mahalden diğer mahalle salim ve emin bir şekilde ulaştırılmalarına dikkat edileceklerdir.*

İkinci madde: *Bu iki devletin ittifak ve itihadını herkese duyurmak için, üç senede bir tebdil olunmak üzere, iki ülke başkentinde birer mutemed ikamet edecek ve bunların kıfayet miktarı masrafı ev sahibi devlet tarafından karşılanacaktır.*

Üçüncü madde: *İki tarafın esirleri serbest bırakılacak. Bundan sonra tarafeynden esir alınıp satılmayacak. Bulunduğu yerde kalmak istemeyip vatanlarına dönmek isteyenlere iki tarafian da engel olunmayacaktır.*

Tezyil: *Her iki ülke arasındaki sınır IV. Murad zamanında yapılan antlaşmadaki gibi olacak. Her iki ülkenin sınır muhafızları sınırı ihlal edecek her türlü hareketten kaçınacaklardır.*

İran ahalisi artık Rafiziliği bırakıp Ehl-i Sünnet mezhebine duhul ettikleri için bundan sonra Osmanlı topraklarına gelen İranlı hacılar korunacak, ve bunlardan hiçbir isim altında para talebinde bulunulmayacaktır.

Yine Acem tüccarından da kanun dışı herhangi bir nesne talep olunmayacak. Bağdat ve civarındaki yerleri ziyarete gelen İranlılar, eğer ellerinde ticaret malı yoksa hiçbir şekilde rahatsız edilmeyeceklerdir. Osmanlı tarafından İran'a, İran'dan Osmanlı tarafına firar edenler himaye edilmeyecektir. Ve talep olunduğlarında da teslim edileceklerdir.. (I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: s. 180-182)

Bu temessükte yer alan şartlar daha sonra Sultan I. Mahmud tarafından tasdik edilerek Nadir Şah'a Sivas Valisi Kesriyeli Ahmed Paşa elçiliği ile 25 Aralık-3 Ocak 1646-1647 (Evasıt-ı Zilhicce 1159) tarihli "ahidnâme-i hümayun" gönderilmiş²⁰, böylece 1723'ten bu yana devam eden Osmanlı-İran savaşları sona ermiştir (Sevinç, 2011: 441).

Anlaşmada yer alan maddeler incelendiğinde 1736 yılında Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen şartların bu anlaşmada aynen geçerli olduğu görülmektedir. Nadir Şah'ın Caferilik konusundaki gerek diplomatik gerekse askeri manevraları bir sonuç vermemiş, Osmanlı Devleti bu konuda geri adım atmamıştır. Dolayısı ile nihai barış anlaşmasının imzalanması on yıl gecikmiş; 1743 yılından itibaren iki ülke arasında savaşlar meydana gelmiştir. Nadir Şah Osmanlı Devleti'ni Caferilik mezhebini kabul etmemekle bu savaşların sorumlusu olarak görmüştür. Osmanlı Devleti bu süreçte İran üzerine taarruzda bulunmamış sadece İran saldırısına karşı topraklarını savunmuştur. Osmanlı Devleti bu anlaşmaya sadık kalmış, Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra İran'ın içinde bulunduğu kargaşadan faydalanmak yoluna gitmemiştir.

SONUÇ

1736 yılında Mugan Sahrasında toplanan kurultayla İran Şahı seçilen ve Safevî hanedanını ortadan kaldıranak yeni bir hanedan kuran Nadir Şah Caferilik mezhebini devletin resmî mezhebi ilan etti. Şah İsmail zamanından beri süregelen "sebb ü rafz" denilen ilk üç halife. Hz. Ayşe ve diğer sahabelere küfür edilmesi âdetini yasakladı. Bu şekilde İran'ın da artık "ehl-i sünnet" olduğunu iddia etti. Nadir Şah

²⁰ Ahidnâme sureti için bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s. 187-194

Caferî mezhebinin Osmanlı Devleti tarafından resmî olarak tanınması ve Caferîlere Kabe'de "rükn tahsisi" yani cemaatle namaz kılma hakkı verilmesine çok önem verdi. Osmanlı Devleti'ne bu isteklerini kabul ettirebilmek için diplomasi, ilmî müzakere ve savaş yöntemlerine başvurdu. Osmanlı ulema ve devlet adamları ilk başta Nadir Şah'ın mezhep konusundaki isteklerini; yüzyıllardır uygulana gelen ve bütün Sünnîler tarafından kabul görmüş usulün değiştirilmesinin, inançlarında son derece taassup sahibi olan Sünnî halk arasında fitne ve fesada yol açacağı, Ehl-i Sünnetin ve Haremeyn'in hamisi olarak görünen Osmanlı padişahının halkın gözünde saygınlığını yitireceği endişesi ile kabul etmedi. Daha sonraki süreçte Caferî mezhebinin diğer dört mezhebe aykırı düşen hükümlerinin bulunması, fıkıh kitaplarında Caferîliğin sahih bir mezhep olarak görülmemeyip Şia'nın İmamiyye koluna mensup "bâtıl ve râfızî" kavimler arasında yer almış olması gibi şer'î mahzurlar nedeniyle kabul etmemişlerdir. Nadir Şah her ne kadar Caferî mezhebini kabul ederek "ehl-i sünnet" olduğunu ileri sürmüştü de Osmanlı uleması Caferî mezhebini Şia mezheplerinden biri olarak görmüş dolayısı ile tasdik etmemiştir.

Buna rağmen Nadir Şah bu konudaki ısrarlı tutumunu sürdürmüş, bu konudaki isteklerini 1743 yılına kadar diplomasi yolu ile; 1743'ten itibaren ise Osmanlı topraklarına saldırarak kabul ettirmeye çalışmış, fakat Osmanlı ulema ve devlet adamlarının bu konudaki kesin ve net tavrı dolayısı ile 1746 yılında Caferîlik hususundaki taleplerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Nadir Şah'ın diplomasi yolunu terk ederek Osmanlı Devleti'ne savaş açması Osmanlı resmî ideolojisinde Nadir Şah'a ve Caferîliğe olan bakış açısını değiştirmiştir. 1736-1743 yılları arasındaki dönemde Osmanlı resmî yazışmalarında Nadir Şah'ın rükn talebi kabul edilmemekle birlikte, Nadir Şah'ın İran'dan sebb ve rafz bidatlerini kaldırarak bütün İran halkını ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebine meylettirme emelinde olduğuna inanılmış ve bu çabası memnuniyetle karşılanmıştı. Daha önce "rafızî ve mürted" olarak nitelendirilen İranlıların Hacca gitmelerine ve esirlerinin serbest bırakılmasına müsaade edilmiş ve İran halkına Sünnî Osmanlı vatandaşları ile aynı şekilde muamele olunmasına özen gösterilmişti. Nadir Şah'ın 1743 yılından itibaren Osmanlı topraklarına saldırmasından sonra ise Osmanlı resmî yazışmalarında Caferî mezhebi için "batıl ve râfızî" ibareleri kullanılmış, Nadir Şah'ın da mezhep konusunda samimi olmadığı içindeki kin ve garezi icra etmek için Caferî mezhebini kullandığına hükümlenmiştir. Dolayısı ile Nadir Şah savaş yolunu tercih etmekle Osmanlı Devleti üzerinde daha önce oluşturmuş olduğu olumlu imajı kaybetmiştir. Bununla birlikte Nadir Şah Osmanlı Devleti adamlarına yazdığı mektuplarda kendisinin iki ülke arasında kan dökülmesini durdurmak için Caferî mezhebini seçtiğini belirtmiş fakat Osmanlı tarafının bu mezhebi kabul etmeyerek aradaki savaşların devamına neden olduğunu vurgulamış, özellikle 1743'ten sonra başlayan savaşın suçunu Osmanlıya yüklemiştir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- A.DVNS.MHMD.d 57, h. 91, 92, 93
 A.DVNS.MHMD.d. 143, h. 101, 103, 379, 383
 A.DVNS.MHMD.d 144, h. 192-195, 204, 208, 217
 A.DVNS.MHM.d, 151-218.
 A.DVNS.NMH.d., 3.
 AE. SMHD.I. 96-6682; 139-10385; 193-15131; 260-21108; 232-18571.
 C. AS. 255-1060, 1110-49140; 358/14821; 1046-45960.
 C.BH. 106-5283, 191-8969.
 C.DH. 237-11819.
 C. HR. 2/93; 43-2121; 62-3090; 66/3300; 154-7678; 148-7054;
 HAT. 3-92; 3-92A; 4-134; 5/160; 5/162; 5-166; 7/231; 811-37324; 814/37266
 TSMA.d. 4463.
 YB.(21) 10-39

B. Araştırma İnceleme Eserleri

- I. Mahmud Nadir Şah Mektuplaşmaları, 3 Numaralı Name-i Hümayun Defteri, (2014) haz. İ. Küreli, A. Kaya, E. Kırca vd.
 Adıgüzel, A– Yıldırım, A., (2017), "I. Mahmud Dönemi (1730-1754) Osmanlı-İran İlişkileri", Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IV/7.
 Alparğu, M. - Çelik, M. B., (2003), "Nadir Şah'ın Batı Türkistan Seferi ve Sonuçları", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi XXIX/Özel Sayı.
 Arı, S., (2001), Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah-I. Mahmut Dönemi Ehli Sünnet-Şii Diyalogu, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
 Arunova, M.R. - Eşrefyan, K.Z., (2005), Nâdir Şah-ı Avşar, çev. N. Turaeva.
 Ateş, A., (2001), Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
 Budak, A., (1999), Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği (1746-1747), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
 Bulut, E., (2019), Mühimme Defteri, Nr. 143 (1149-1150/1736-1737), İnceleme-Çeviriyazı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
 Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, (2013), Tarih-i Çelebizade, Târih-i Raşid ve Zeyli, Cilt III, haz. Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur vd.
 Çelik, M.B., - Sadat, S.S., (2020), "Nadir Şah'ın Afganistan Seferi ve Burada Kurduğu Düzen", Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 67.
 eş-Şehristâni, M.A., (2005), El-Milel ve'n-Nihal- İslam Mezhepleri, trc. Mustafa Öz.
 Gültekin, H., (2015), "Koca Ragıp Paşa Münşeâtı'nda Nadir Şah ve Caferi Mezhebi Tartışmalarına Dair Mektuplar", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi, 76.
 Gültekin, H., (2007), Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Metin, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
 Hakyemez, C., (2016), Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı.
 İbnü'l-Hümmam, K.M., (1932), Et-Tahrir fi Usulî'l-Fıkıh, (861/1457), haz. Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
 İşbilir, Ö., (2018), "Osmanlı Ülkesinde Bir Safevî Şehzadesi: Safi Mirzâ", Abdülkadir Özcan'a Armağan, Tarihin Peşinde Bir Ömür.
 İzzî Süleyman Efendi, (2019), İzzî Tarihi, haz. Ziya Yılmaz.
 Karaman, H. "Ca'feriyye", (1993), DİA, IV.
 Kırzioğlu, F. (1983), "İran Hükümdarı Türkmen Afşarlı Nadir Şah'ın 1744 Kars Muhararası ve Bunu Anlatan Emekli Kars Kadısı Osman Sâf'ın Risalesi", Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler II.
 Kurtaran, U., (2014), Bir Zamanlar Osmanlı, Sultan I. Mahmud ve Dönemi 1730-1754.
 Külbilge, İ., (2010), 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İran Siyasi İlişkileri (1703-1747), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
 Minorsky, V. - Aktepe, M., (1988), "Nadir". İA, IX.
 Özel, M. N., (2018), Ambassadors, Spies, Captives, Merchants And Travelers: Ottoman Information Networks In The East, 1736-1747, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
 Özer, A., (1990), Vekâyi'nâme-i Nâdir Şah Der-Mezâhib-i Şii'yye-i Ca'feriyye, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
 Özyurt Ulutaş, S. – Başer, S., (2019), "The London Gazette'e Göre Nadir Şah Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12/2.
 Pour, Ali Djafar, (1977), Nâdir Şah Devrinde Osmanlı-İran Münasebetleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü, Doktora Tezi.
 Râgıb Mehmed Paşa, (2003), Tahkik ve Tevfik, haz. Ahmet Zeki İzgöer.
 Sadat, S. S., (2017), "Nadir'in Şah Eşref Hotekî ile Mücadelesi", Vakanüvis, 2/1
 Semerkandî, E.A., (1987), Mizanü'l-Usul fi Netâyicü'l-Ukul fi Usulî'l-Fıkıh, haz. Abdulmelik Abdurrahman es-Sa'dî.
 Sevinç, T., (2011), "İran'a Elçi Olarak Gönderilen Kesriyelî Ahmet Paşa'nın Sefaret Hazırlığı ve Yolculuğu (1746-1747)", Belleten, LXXV/273.
 Sevinç, T., (2011), "Nadirşah'ın 1738-39 Hindistan Seferi ve Sonuçları", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24.

- Shahed, B., (2016), Dürre-i Nadiri'ye Göre Nadir Şah ve Dönemi, Tercüme ve Değerlendirme, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Sırrı Efendi, (2012), Risâletü't-Târih-i Nâdir Şâh (Makâle-i Vâkı'a-i Muhâsara-i Kars), haz. M. Yaşar Ertaş.
- Subhî Mehmed Efendi, (2007), Subhî Tarihi, haz. Mesut Aydın.
- Şabânî, R., (2003), "Eşrefiye ve Zendiye Döneminde (h. 1135-1210/m. 1723-1796) İran-Osmanlı İlişkileri", Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu.
- Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, (1976), Mür'î't-Tevârih, I. Cilt, haz. Münir Aktepe.
- Uslu, H., (2019), 57 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (s. 1-65), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

EXTENDED ABSTRACT

Nadir Shah was elected as the Shah of Iran in 1736 with a convention held in Mugan Sahara. He abolished the Safavid dynasty and established a new dynasty. Nadir Shah declared the Jaffarism sect as the official sect of the state. It has been a tradition in Iran since the time of Shah Ismail to cursing the first three rulers after the prophet, the prophet's wife Aisha and the prophet's friends. In this way, he claimed that Iran is now from the "Ahl al-Sunnah" sect. According to the words of Nadir Shah; Sunni peoples such as Afghans and Uzbeks lived together with the Shiite people in Iran, and these peoples hated each other. Nadir Shah wanted to eliminate this dispute and hatred among his own people by choosing the Caferî sect, which was closer to the creed of the Ahl al-Sunnah. In addition, the two major Islamic States, the Ottoman Empire and the Safavids, had been fighting because of sectarian separation since Shah Ismail's period. For this reason, Muslim blood was spilled in vain. Nadir Shah wanted to end this war between the two states.

According to historians, Nadir Shah wanted to be a great conqueror just like Emir Timur. He had dreams of ruling in India, Iran and Anatolia. He wanted to look nice to both Shia and Sunnis in order to realize this dream. For whatever purpose, Nadir Shah gave great importance to the official recognition of the Jafari sect by the Ottoman State and the right to pray in the Kaaba in congregation. Nadir Shah also demanded the release of Iranian prisoners in the Ottoman country and the pilgrimage of Iranian pilgrims comfortably like other Muslims. Because the Ottoman State was the biggest Sunni state of that period. In addition, Mecca and Medina, the centers of the Muslims, were under the rule of the Ottoman Empire. The Ottomans accepted Nadir Shah's requests for captives and pilgrims, but did not accept his requests regarding the sect. Nadir Shah used the method of diplomacy between 1736 and 1743 in order to make the Ottoman Empire accept the Caferism sect. Ambassadors went back and forth between the two countries. Nadir Shah, on the other hand, fought with the Ottoman Empire between 1743 and 1746 because his requests regarding the sect were not accepted.

On the other hand, Nadir Shah gathered Shia and Sunni clergy in Najaf in 1743 and carried the issue to a scientific dimension. As a result of this meeting, a joint declaration signed by Sunni and Shia scholars who attended the meeting was published. In this declaration, it was stated that Imam Cafer-i Sadik, the founder of the Caferî sect, was a descendant of the Prophet Muhammad, therefore he was a respected person and the Caferî sect he founded was also a sound sect. However, this declaration did not have any formality and bindingness for the Ottoman State. Therefore, the war between the two countries continued until 1746.

The Ottoman ulama and statesmen initially rejected Nadir Shah's proposals regarding the sect. Because they thought that changing the method, which has been practiced for centuries and accepted by all Sunnis, would lead to sedition and disorder among the Sunni people, who are extremely fanatic in their beliefs. They were also worried that the Ottoman Sultan, who was the biggest representative of the Ahl al-Sunnah, would lose his respect in the eyes of the people. Due to the insistence of Nadir Shah on this issue, the Ottoman ulama had religious disadvantages such as the fact that the Jafari madhhab contradicted the other four madhhabs, and the fact that Caferism was not regarded as an authentic sect in the fiqh books, but was among the "false and unprofitable" tribes of the Imamiyye branch of Shia. They did not accept the Caferism sect again.

After that, Nadir Shah tried to get his requests, which he could not get through diplomacy, through war. Nadir Shah's attack on Ottoman lands since 1743 changed the perspective of Ottoman statesmen towards Nadir Shah. Although the Ottomans did not accept the Jafari sect, they appreciated Nadir Shah's practices regarding the sect in Iran until 1743. After 1743, they thought that Nadir Shah was not sincere about the sect and that he had revealed his personal grudge by declaring war on the Ottoman Empire. As a result, Nadir Shah gave up his demands regarding Caferism in 1746 due to the precise and clear attitude of the Ottoman scholars and statesmen regarding the sect. The economic and social crises of his own state were also effective in this decision of Nadir Shah.

Keywords-*Nadir Şah, Caferîlik, mezhep, Osmanlı Sünniliği, Necef Decleration*